

TÁJÉKOZÓDÁS

A MŰVÉSZETTÖRTÉNET PROFESSZIONÁLIS KÉRDÉSEI

A Német Művészettörténész Szövetség 2005. évi kongresszusán

Az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet korábban is feladatának tekintette, hogy a hazai művészettörténet-oktatás mindenkori állapotát figyelemmel kíséresse és a felsőoktatási folyamatokhoz elméleti-módszertani segítséget nyújtson. Ebből a meggondolásból adjuk közre Schulcz Katalin fordításában – a *Kunstchronik* 58, Heft 2, 2005. nyomán – a Német Művészettörténészek Szövetségének vitáját a művészettörténet egyetemi oktatásának helyzetéről. A vita anyagát szerkesztetlenül már korábban feltettük intézetünk honlapjára (www.arthist.mta.hu).

A németországi körülmények természetesen több vonatkozásban eltérnek a magyarországiaktól, a konferencián azonban számos olyan megállapítás hangzott el, melyet a hazai felsőoktatási szakemberek is figyelembe vehetnének a „bolognai folyamat” bevezetése során. Időközben megjelent a német szövetség hivatalos állásfoglalása is, ezt szemelvényes formában a vitaanyag végén közöljük.

A közlés szíves engedélyezését Dr. Peter Diemernek, a *Kunstchronik* felelős szerkesztőjének, a kiadás anyagi támogatását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának köszönjük.

GONDOLATÉBRESZTŐ MEGFONTOLTÁSOK A „FELSŐFOKÚ TANULMÁNYOK, SZAKMA, TÁRSADALOM” SZEKCIÓ MUNKÁJÁHOZ

*XXVIII. Kunsthistorikertag (A német művészettörténészek gyűlése),
2005. március 17., Bonni Egyetem*

Ez a szekció a felsőfokú tanulmányok, a szakma és a munkaerőpiac területén felmerülő aktuális problémákkal foglalkozik. Úgy terveztük, hogy a szekció mindkét része – ezek témája a „Felsőfokú tanulmányok, felsőoktatási reformok, pályalehetőségek”, illetve a „Szabadfoglalkozású művészettörténészek és a munkaerőpiac” – vitafórumként működjék. Amint a programban is meghirdettük, a munkát a szekció mindkét részében 10–15 perces vitaindító referátumok vezetik be. Szándékunk szerint elég időt szeretnénk biztosítani a vitához, mert meggyőződésünk, hogy csak egy konstruktív véleménycsere járulhat hozzá ahhoz, hogy az aktuális problémagócokat élesebben lássuk. A szekció munkáját bevezető referátumokat mintegy kiegészítendő és bővíthető olyan írásokat teszünk közzé, amelyeknek szerzői más és más nézőpontból foglalnak állást a művészettörténetnek az egyetemi tanulmányokban és a szakma gyakorlásában betöltött státusával kapcsolatban. Az írások jellege tudatosan nyitott. Azt is rábíztuk a szerzőkre, hogy hozzászólásukhoz kívánják-e a nevüket adni. A dol-

gozatoknak a személyes állásfoglalásoktól kezdve a tárgyi információkon keresztül egészen az élménybeszámolóig terjedő skálájával olyan gondolatébresztő megfontolásokat próbáltunk meg különböző témákra és foglalkozási csoportokra vonatkozóan összegyűjteni, melyek reprezentatív jellegre talán nem tarthatnak igényt, de a vélemények és tapasztalatok tükrét nyújthatják, további vitára ösztönözve.

Rohamos tempóban változik a „művészettörténész” hivatásról kialakult kép. A közszolgálatban – a műemlékvédelemben, múzeumokban vagy egyetemeken – betöltött, néhány évtizeddel ezelőtt még biztos pozíciók megszűnnek, és olybá tűnik, hogy jövőjük sem igen mondható biztatónak, tekintettel a költségvetés megszorításaira. Manapság a bachelorként vagy magiszterként végzett pályakezdeket, csakúgy, mint egyetemi doktorátussal rendelkező vagy éppen habilitált művészettörténészeket egyaránt az a veszély fenyegeti, hogy a magasan kvalifikált, ám munkanélküli humán értelmiségiek folyamatosan növekvő csoportjában találják magukat. Sokan ilyenkor döntenek úgy, hogy a szabadfoglalkozású lét egyelőre ingoványos terepére lépnek, egy-egy adott munka elvégzésére vagy határozott időre szóló munkaszerződéseket kötnek, gyakornokoskodást, szakmai vezetéseket, előadásokat, szakértői vagy oktatói megbízásokat vállalnak. Ez ugyan nem biztos útja az egzisztencia fenntartásának, viszont gyakran az egyetlen járható út, ha valaki a szakterületén hivatását gyakorolva meg szeretne maradni.

Willibald Sauerländer a „nyugdijas” szemszögéből veszi számba hivatásunknak azokat a múltbeli mulasztásait, melyeken többek között a szakterület mai rossz helyzete alapul. Lioba Schollmeyer arról számol be glosszájában, hogy milyen órabérre számíthat egy doktorátussal rendelkező művészettörténész, ha galériában helyezkedik el. A VDK (Verband Deutscher Kunsthistoriker – Német Művészettörténészek Szövetsége) elnökségében végzett tanácsadó tevékenységének poentírozott benyomásait osztja meg velünk Sibylle Ehringhaus. Susanna Partsch azt meséli el, hogy mit jelent szabadúszó szerzőnek lenni. Korszerű-e még egyáltalán a gyakornokság intézménye, teszi fel a kérdést Donatella Cacciola. Azt, hogy egy adott munka elvégzésére vonatkozó szerződés megkötésekor mire kell odafigyelni, azt egy Névtelen világítja meg. Brigitte Raschke arról ad hírt, hogy mit élhet át egy művészettörténész, amikor felkeresi a munkaügyi hivatalt, végül Claudia Denk amellett érvel, hogy minden művészettörténészt meg kellene, hogy illessen a felvétel lehetősége a művészek társadalombiztosítási pénztárába (Künstlersozialkasse – KSK). A jogász Stefan Haupt szerzői jogi kérdéseket világít meg: ez a téma mindazokat a művészettörténészeket érinti, akik írnak és publikálnak.

További dolgozatok foglalkoznak a felsőfokú tanulmányok és a hivatás gyakorlásának keretfeltételeiben végbement mélyreható változásokkal. A felsőoktatási tanulmányi rend előírt átalakítása kihatással lesz a munkaerőpiacra, mint ahogy a munkaerőpiac adottságait is óhatatlanul tekintetbe kell venni a tantervek készítésekor. Ez a kölcsönviszony elég bonyolult, és valószínűleg nincs is, aki azt gondolná magáról, hogy nála van a bölcsek köve. A bravúr aligha teljesíthető, az egyetem nem tud mindenkinek a kedvére tenni, és nyilvánvalóan megteheti, hogy alapkompenciáira hivatkozik. A felsőbb tanulmányok rendeltetése, hogy a hallgatót alkalmassá tegyék a szakma gyakorlására, de szakmai rutint soha nem adhatnak – ez így volt mindig, és mindig is így lesz. A BA-diplomára vonatkozó íráskor, melyeket összegyűjtöttünk, felvetnek néhány olyan, megfontolásra érdemes szempontot, amelyek alapul szolgálhatnak a szekcióban folyó vitához. (Gondolok itt Roland Kanz, Antje Allroggen, Bettina Uppenkamp és Dorothea Ley írásaira.) A habilitáció státusa és – közvetve ezzel összefüggésben – a juni-

orprofesszúrák következtében kialakuló helyzet általában is vita tárgya, és a művészet-történetnek mint egyetemi szaknak is tisztában kell lennie az utánpótlásra, illetve az egyetemi középszintre vonatkozó következményekkel (Gregor Wedekind dolgozata). Új módon kellene továbbá végiggondolni a művészettörténetnek az iskolai oktatásban betöltött fontosságát és a tantervek kidolgozásában érvényesülő illetékességeket (Barbara Welzel írása).

Az írások éppen most, nem sokkal a művészettörténészek gyűlése előtt jelennek meg, ezért reméljük, hogy az olvasmányélmény még friss, érdeklődést ébreszt, részvételre ösztönöz, és hozzájárul az eleven vitához. Az írások valamennyi szerzőjének ezúton köszönjük meg, hogy álláspontját kész volt kifejtetni és rendelkezésünkre bocsátani.

Sibylle Ehringhaus és Roland Kanz

A nyugdíjas székéből nézve

Vajon helyesen járok-e el, amikor Sibylle Ehringhaus és Roland Kanz felkérésének eleget téve előzetes állásfoglalást írok a bonni Kunsthistorikertag „Felsőfokú tanulmányok, szakma és társadalom” szekciója számára? Hivatalos szakmai tevékenységem 15 évvel ezelőtt véget ért; a pályámat kísérő egykori körülmények ma már rég történelemnek számítanak. Ezért kell feltennem saját magamnak a kérdést, hogy a jelen gondjaival küzdő fiatal kollégák és diákok szemében nem illetlenség-e, hogy a nyugdíjas kényelmes karosszékéből magamhoz ragadom a szót. Tanácsokat osztogatni ilyen körülmények között, nem vallana jó ízlésre. Ha viszont emlékekeimet felidézem, és felvetek néhány általános megfontolást, az talán valamelyes szerény haszonnal járhat.

Mi a háború után kezdtük meg tanulmányainkat egy olyan tudományszakon, amelyet az 1933-tól bekövetkezett történések csonkoltak és elbutítottak ugyan, amely azonban mégis abban a hitben ringatta magát, hogy szerény, ám biztos helye van a társadalmi és állami nyilvánosságban. Akkor még a művészettörténet úgynevezett kis szak volt, korlátozott számú végzős hallgatót bocsátott ki. A hallgatók zömének szilárd elképzelése volt eljövendő pályafutásáról: hivatalnokként vagy alkalmazottként vállalhatnak közszolgálati tevékenységet, akár a műemlékvédelemben, valamelyik múzeumnál mint muzeológus vagy mint főiskolai vagy egyetemi oktató, kivételes esetben mint kutató valamely tudományos intézetben. Előfordult, hogy valaki az újságírásba tévedt, ez azonban nem számított úgymond komoly dolgnak. Ez a modell körülbelül 1970-ig működött. Ennek megfelelt a képzés szilárdan megállapított kerete. Tudni lehetett, mi az, hogy „művészettörténet”. Még semmiféle kétség nem kezdte ki a művészet és a triviális határait. Még a fotográfia sem volt része a kánonnak, a modernnek iránti figyelmet pedig – néhány ritka kivételt leszámítva – előzékenyen átengedték a napi kritikának. Ebben a helyzetben a diszciplína Nyugat-Németországban a restauratív újjáépítés társadalmának igényeit szolgálta, s nagy teljesítményeket hozott létre a műemlékvédelemben és a múzeumokban, olyan kiállításokkal, mint az *Ars Sacra* (1950) vagy a *Staufern – A Hohenstaufok* – (1977), melyek a nácik rémtettei által megrongált német öntudatot a középkori aranyfűst rétegével fedték be. A művészettörténészek szállították hozzá a pozitivistá töltőanyagot.

Akkoriban nem tisztáztuk, hogy mennyire nem áll biztos lábakon a szakmai pályafutásnak az a közszolgálati struktúrája, amellyel a diszciplína teljes magától értetődőséggel, sőt csaknem Istentől való adottságként számolt. A művészettörténet soha nem volt képes oly módon beavatkozni az államvizsgáknak a szakmai pályafutást biztosító rendszerébe, mint ahogy a történelemszakoknak és a filológiai szakoknak sikerült. A középiskolai művészeti oktatásban az állásokat azok a konkurens művészetpedagógusok töltötték meg, akiket nem a művészettörténeti tanszékeken, hanem pedagógiai főiskolákon képeztek. Emlékszem, a stuttgarti minisztérium megkeresésére 1967-ben, hogy tudniillik a művészetpedagógusok képzését nem vehetnék-e át az egyetemen oktató művészettörténészek, amit szaktudományos göggel utasítottam el. Ilyen messzire nyúlik vissza a mostani rossz közérzet. Nem vettük észre, hogy mindazokba az állásokba – a műemlékvédelemben, a múzeumokban, sőt még a felsőoktatásban is –, amelyekről úgy látszott, hogy művészettörténészek számára nyitott munkakörök, csupán szokásból, megbeszélés útján kerültek az emberek, nem pedig a pályafutásra vonatkozó rögzített szabályok alapján, mint ahogy ez például a középiskolai oktatásban vagy az igazságügy területén történt. A közfelfogás minden változásával számítani lehetett arra, hogy a műemlékvédelemben dolgozó művészettörténészt egy művelődéstörténésszel vagy építésszel, a muzeológust pedig egy menedzserrel helyettesítik, és hogy bizonyos felsőoktatási intézményekben a művészettörténet-oktatást fölöslegesnek nyilvánítják. Mi naiv módon azt hittük, hogy idáig soha nem fajulhat a helyzet, és az egészen a '70-es évekig tartó állásexpánzió ebben erősített meg bennünket. Eközben folyamatosan tapasztaljuk, hogyan vonják vissza vagy nevezik át a művészettörténészek által betölthető álláshelyeket. A hagyományos szakmai pályafutás struktúrája fellazult.

Az a gazdasági és adminisztratív válság, amelynek jelenleg ki van téve a társadalom, telibe kapta a művészettörténetet mint intézményt. A feltehetően rohamosan végéhez közelgő szabadidő társadalomban még konjunktuurája van a művészetnek és a kultúrának. Amíg a kiállításokat és a tanulmányutakat meg lehet fizetni, addig a csapból is folynak majd. Ez új piacokat jelent fiatal művészettörténészek számára, azonban ezeken a piacokon már nem találnak többé biztosított pozíciókat, hanem ki vannak szolgáltatva a kizsákmányolás ismét új erőre kapott mechanizmusainak, holtlitt mi azt reméltük, hogy ezeket a szociális piacgazdaság egyszer s mindenkorra domesztikálja. Az ösztöndíjasok, gyakornokok, egy-egy meghatározott munkára szerződöttek, az olcsón foglalkoztatott munkaerők már régóta társadalombiztosítás nélkül maradtak, időszaki tervekhez ki lehetett használni őket. Ők azonban még az állami és a közintézmények peremén dolgoztak, és néha átjárást találtak biztos állásokba. Most a „szabad” piacon olyan tevékenységmezők jönnek létre, amelyeken a hagyományos képzésben részesült művészettörténészeknek afféle „kultúrvendéglátósokkal” és egyéb impresszáriókkal kell felvenniük a versenyt. Ezek a tevékenységmezők szélsőségesen konjunktuurafüggők. Ha a jelenlegi gazdasági válság kiéleződik, az említettek pillanatok alatt eltűnhetnek a színről.

Ezzel az új gazdasági helyzettel találja szemben magát a művészettörténet, ez a régi egyetemi szak. Annak a tömérdék hallgatónak kell szentelnie magát, akik a művészettel és a művészettörténettel való foglalkozás révén igyekeznek csiszolni érzékenységüket és megvalósítani önmagukat. Rajtuk kívül számolni kell továbbá azokkal az idősebb emberekkel, akik egy gyakorlatias, többnyire jövedelmező tevékenységben eltöltött élet után kívánják beteljesíteni a művészettörténeti tanulmányokról szövöge-

tett szépreményű ifjúkori álmukat. Bámulatra méltó, hogy ennek ellenére mennyi jó, sőt kitűnő színvonalú kutatómunka folyik a művészettörténeti tanszékeken. Azonban a fiatal kutatók számára nincs többé állás. Felmerül a kérdés: szabad-e teljesen függetleníteni a tanulmányokat a piactól és annak érdekeitől? Ez a kérdés az egykori humboldti egyetemi eszme arcul csapása, mégsem tekinthetünk el tőle. A művészettörténeti kutatás és a múzsai szórakozási szükséglet, az esztétikai „wellness” iránti vágy a szabadidő társadalmában csak bizonyos feltételek között kommenzurábilis.

Erkölcsei szempontból ezért Janus-arcú az a helyzet, amelynek küszöbén a művészettörténet egyetemi diszciplínája áll. Egyfelől a diszciplínának komolyan kell vennie a felelősséget végzős hallgatóinak gazdasági jövőjéért. Annak az úgyszólván jövedelem nélküli humán értelmiséginek az eszménye, aki aszketikusan szolgálja a tiszta kutatást, nemcsak életidegen, hanem – szociális szempontból – cinikus is. Másfelől a diszciplína nem vetheti magát alá vakon a mediális szórakoztatóipar érdekeinek és csábításainak. Felvilágosító kötelezettsége, hogy a képekkel való érett és kritikus bánásmódot ápolja, amely homlokegyenest különbözik a szórakoztatóipar érdekeitől. Ám ez az ipar jelent csábítást projektekkal, publicityvel, pénzzel és foglalkoztatási ajánlatokkal is az egyébként jövedelem nélküli végzős hallgatók számára. Ilyen az egyetemi szak helyzete: a művészettörténet csak tükre a társadalom általános állapotának, amelyben nyitott kérdés, hogy mennyi kritikai potenciál, mennyi reflexív civilség éli majd túl a gazdaság teljhatalmát.

Willibald Sauerländer

Takarítónő doktorátussal, avagy A kulturális javak ápolásáról

Az, hogy a tanulóévek nem a gondtalan élet időszakát jelentik, többé már így nem igaz. Sajnos! A művészettörténészekről, mint ahogy bizonyára a humán értelmiségiek zöméről is egyáltalán, immár általánosan elmondható, hogy számukra egyébként sem létezik többé gondtalan időszak. És ezen semmiféle kiváló diploma vagy akár kitűnő egyetemi doktori vizsga sem változtat. Épp ellenkezőleg: úgy tűnik, a berlini műkereskedelemben – a Kurfürstendamm elegáns végén és a Hackescher Markt körüli divatos galérianegyedben egyaránt – már évek óta sikknek számít, hogy a művészettörténet eredeti feladatkörét, nevezetesen a kulturális javak ápolását, túlságosan is prózai területekre terjesztik ki. Ezeken a helyeken ugyanis előszeretettel foglalkoztatnak művészettörténésznőket, lehetőleg olyanokat, akiknek doktorátusuk is van, akik rendkívül motiváltak és mindenféle idegen nyelven beszélnek, és ezekben a galériákban tulajdonképpen örömmel szentelhetnék magukat művészetünknek és kultúránknak. A sikeres üzleti ötlet viszont a következő: a tulajdonos felvesz egy művészettörténésznőt, nota bene, félreértések elkerülése végett. A többnyire magasan kvalifikált nő természetesen nem kerül alkalmazotti státusba, inkább úgy fogalmazhatnánk: a tulajdonos lehetőséget ad a munkaerőpiac által frusztrált teremtesnek, hogy most újra szakirányú munkát végezzen. Így aztán hétfőtől szombatig minden délután egyedüli felelősként a kiszolgálásnak, a sajtófeladatoknak, a katalóguskészítésnek, vagyis a galériában adódó összes munkának szentelheti magát. Lehetne ez éppen szakmai kihívás is: az 500 euró havi fizetség valami másnak szól. Ki kellene írni: óraber: 3,67 euró! Az ő kötelessége továbbá a rendszeres takarítás is, nemcsak a kiállítóterekben, hanem a mellékhelyiségekben is. Ez megint csak rendkívül praktikus, ráadásul egy profi taka-

rító szakember aligha volna hajlandó akár csak ráhunyorítani is vacak 3,67 euró órábérért a felmosórongyra. Hogy aztán így a galéria üzemeltetését és tisztán tartását egyetlen személy szavatolja, ideális – a galériásnak.

A klisé már elavult: többé már nem jó házból való leányok terepe a művészettörténet, a mi szép szakunk. A galériások takarítónőigénye viszont látványosan megnőtt.

Lioba Schollmeyer

*Művészettörténet mint kenyérkereset
A VDK-nál (Verband Deutscher Kunsthistoriker – Német
Művészettörténészek Szövetsége) szabadúszóként nyilvántartott
művészettörténészek helyzetéről*

Az intellektuális erőforrások eltékozlása. „Művészettörténet mint hivatás”, igen, bizonyára, de „művészettörténet a létfenntartás fedezésére” – szemléletesen szólva, hogy az ember megszerezze a napi betevőre valót –, ma ez olyan, mint egy vicc. Akik múzeumokban, a műemlékvédelemben vagy az egyetemeken dolgoznak művészettörténészként, biztosan többnyire biztosított körülmények között vannak. De meddig még, és hány magasan kvalifikált, kiválóan képzett kolléga dolgozik a szabadpiacon olyan anyagi feltételek között, melyeket a népnyelv a „megélhetéshez túl kevésnek, a meghaláshoz túl soknak” mond? Nemritkán az élettárs, némi örökség vagy a család környezetéből érkező anyagi támogatás biztosítja a megélhetést az embernek. Meg kell állapítanunk: a „művészettörténész” hivatás nagyobb fényűzés, mint valaha, mert az arra képzetteknek csak egy töredékét tartja el. Manapság valóban keserű kenyér, ha az ember magiszteri fokozattal, doktorátussal vagy habilitációval akar pénzt keresni. Semmiféle összefüggés nincs az igényes képzés és a szakma későbbi gyakorlásának mindennapjai során élvezett jövedelem között. Szociálpolitikai szempontból a művészettörténészek azon magasan kvalifikált munkaerők időközben nehezen felmérhetővé váló csoportjához tartoznak, akik az intellektuális erőforrások gigantikus tékozlásának estek áldozatul. Anélkül, hogy bárkit is mentesíteni akarnánk a saját megélhetésének biztosítása iránti egyéni felelőssége alól, meglepőnek tarthatjuk, hogy ez a társadalom szemlélatómást ekkora pazarlást vél megengedhetni magának.

A munka pénzben kifejezett értéke. Kívülálló laikusként és polgárként a múzeumokban és közgyűjteményekben tapasztalható körülmények ismeretében felteszi magának az ember a kérdést, hogy ezek az intézmények, melyek végeredményben azzal vannak megbízva, hogy a köz, azaz mindannyiunk birtokát igazgassák, gondozzák és gyarapítsák, vajon képesek-e még erre egyáltalán, és ez alapján jogosultak lehetnek-e rá. Konkrétan szólva, rábízhat-e az ember teljes komolysággal egy gyakorlonokra egy Rubenst, amely a nemzeti kulturális örökség része? Valószínűleg sokan nincsenek tudatában annak, hogy ez a fajta hozzáállás rendkívüli mértékben árt szakterületünk tekintélyének. Senki nem fogja tudni értékelni ebben a társadalomban a művészettörténészek igényes szakmai tudását, alapos felkészültségét és felelősségteljes feladatait, ha mi magunk sem tesszük. A pénznek jelentős szerepe van ebben; hiszen ha munkánkat mi magunk nem becsüljük nagyra pénzértékben kifejezve, akkor egy kívülálló vagy potenciális megbízó ezt biztosan nem fogja megtenni.

Valóságérzék és szolidaritás. Jó volna, ha több valóságérzékünk és öntudatunk lenne. Ehhez hozzájárulhatna az egyetemeken folyó képzés, ott erre azonban ma nemigen van esély. A munkaerőpiacon uralkodó feltételek kötnek gúzsba minket. Ahogy a nyuszit a kígyó látványa, úgy bénít meg bennünket a szorongás és foszt meg szabadságunktól. Éppen a szabadfoglalkozású kollégák érzik egyértelműen a mindennapi munkájuk során, hogy a művészettörténészek szolidaritása az intézményekben nem túl fényes. Az ott dolgozók ismét csak a takarékosági kényszer foglyai. Nem kevés közgyűjteményben, illetve múzeumban dolgozó muzeológustól tudom, milyen morális aggályok szorongatják őket, amikor elképesztő feltételekkel kénytelenek foglalkoztatni szabadúszókat.

Végül: sztrájk. Felszabadító csapással érne fel, ha mi mindannyian sokkal gyakrabban képesek lennénk nemet mondani, nemet mondani egy arcpírítóan megalázó munkaszerződésre, nemet mondani egy nem finanszírozható kiállításra, nemet mondani valamely fizetetlen tevékenység felajánlására és nemet mondani teljesítményeink és kvalifikációink ignorálására. Titkon azt kívánnám, hogy fix állású kollégáim lépjenek sztrájkba. Milyen csodálatos is lenne, ha valamennyi múzeumi alkalmazott megtagadná a következő évre tervezett kiállítások előkészítését, hogy végre az állomány elhanyagolt gondozásával foglalkozhasson. Vagy pedig, ha egyik-másik – a turistákat leginkább vonzó – hely, mint például a berlini a Museumsinsel, időnként bezárna, mivel hogy a műalkotások megfelelő biztosítását már nem lehet szavatolni. Milyen szép is lenne, ha ekképpen reménykedhetnénk a közösségi szellemben és demokratikus érületben.

Kreativitás és makacsság. Ma már senki sem hagyatkozhat arra, hogy akadálytalanul „sínre kerül”, azaz a tanulmányainak elvégzése belépőt jelentene számára a – lehetőleg határozatlan időre szóló állást kínáló – megfelelő szakmába. Nyitva kell tartanunk a fülünket minden irányba, és semmilyen munkát nem tarthatunk rangon alulinak. Az ember csak úgy érvényesülhet, csak úgy keresheti meg a kenyerét, ha megszabadul a szűkös hivatásrendi gondolkodástól és nagyratörő igényeitől.

Kérdések és perspektívák. De mit tehetünk mi magunk, hogy változtassunk a helyzeten? Milyen társadalmi értéke van még egyáltalán a művészettörténetnek? Minek és kinek oktatnak ma művészettörténetet? Mit nyújtanak a tanulmányok a hivatás mindennapi gyakorlása szempontjából? Mire kell felkészülniük a fiatal pályakezdekőknek?

Sibylle Ehringhaus

Kis használati utasítás munkaszerződésekhez

Munka- vagy projektszerződések kötésekor a munkavállaló kötelezettséget vállal arra, hogy meghatározott és írásban rögzített időn belül egy pontosan definiált munkát önállóan elvégez és a megbízó rendelkezésére bocsát. Egy ilyen szerződés megkötése előtt – mely például egy művészettörténész és egy intézmény, mint pl. egy múzeum, egy könyvtár vagy egy archívum között jön létre – először is azt kell megvizsgálni, hogy a tervezett tevékenység valóban igazol-e egy efféle szerződést. Döntő körülmény, hogy a megállapodás tárgyát képező, munkaszerződésbe foglalt tevékenység tulajdonképpen nem egy határozott idejű munkaszerződés feltételeinek felel-e meg, követke-

zéseképpen a megbízó ily módon nem pusztán a megbízottat illető járulékos társadalombiztosítások kötelezettségétől akar-e megszabadulni. A munkaszerződés tárgya egy reális feltételek között befejezhető munka megvalósítása kell hogy legyen. Ilyen projekt lehet akár egy kiállítás megszervezése annak zárásáig, valamely kiadvány megjelenése egészen a nyomdából való kikerülésig vagy éppen egy adott gyűjtemény állományának teljes leltárba vétele. A szerződés aláírása után a megbízott egy személyben felel azért, hogy a munka a megadott időre elkészüljön.

A munkaszerződés lényegi részét képezi a szerződés tárgya (a munka), a megbízott teljesítési kötelezettségei, a díjazás, a szerzői jog és a munka hasznosítása, a szerződés érvényének időtartama, az együttműködés módja, a szerződés lejáta utáni a tájékoztatási kötelezettség, a kifizetés időpontja, a megbízott felelőssége, a felmondási feltételek, valamint a rendelkezések esetleges változásai, illetve érvényvesztése. Fontos, hogy a megbízott teljesítési kötelezettségei és munkájának várható eredményei nagyon pontosan legyenek leírva és rögzítve a szerződésben. Világosan szerepelnie kell annak a körülménynek is, hogy a megbízott egy irodában, vagy saját otthonában végzi-e a munkát. Ez lényegében a projekt természetétől függ. A díjazás kérdésével kapcsolatban a megbízottnak tisztában kell lennie azzal, hogy a megállapodás szerinti honoráriumból neki magának kell-e még teljes egészében befizetnie a biztosítását, továbbá az általános forgalmi adót. A biztosítási járulékokat és a mindenkori általános forgalmi adót a megállapodás előtt kell kiszámítani, és legjobb esetben a honoráriumra kell kivetni. Azonkívül a megbízottnak egyezsége kell jutnia a megbízóval, hogy milyen rezsiköltségeket tartozik fedezni. Amennyiben a megbízott a megbízó intézmény valamely hivatali helyiségében végzi a munkát, általában abban szoktak megegyezni, hogy a megbízottnak ingyenesen bocsátanak a rendelkezésére egy személyi számítógépet, internetcsatlakozást, telefont és faxkészüléket. A legfontosabb kritérium azonban a megbízott gazdasági és szociális önállósága és függetlensége.

A projekt hasznosítása a legtöbb esetben a megbízóra hárul, de nagyon oda kell figyelni arra, hogy a szerző nyilatkozatával összhangban legyen. A felmondással kapcsolatban lényeges, hogy a többnyire erre vonatkozóan feltüntetett „fontos ok” konkrétan szerepeljen. Mi történik például abban az esetben, ha a megbízott még a szerződés érvényesség idejének letelte előtt fix állásra kap ajánlatot?

(A szerző neve a szekcióvezetőknél leadva)

Gyakornokság és szabad munkaerőpiac

1. Első pillantásra nem látszik kézenfekvőnek a gyakornokság és a szabad munkaerőpiac összekapcsolódása. A gyakornokságot arra találták ki, hogy valamely magasabb szintű múzeumi szolgálat vagy tartományi műemlékvédelmi hivatal ellátását készítse elő. Ám jöllehet a gyakornokság jó referenciának számított és számít ma is a szakmai pályafutásban, távolról sem szavatolja többé a gyakornok ezt követő alkalmazását. Akkor hát hogyan használhatja fel mégis szabadúszó művészettörténészként a gyakornokság alatt szerzett know-how-t? Nyomtatványokat és kiállítási katalógusokat a múzeumok még adhatnak külső megbízásba, miközben kiállításszervezés aligha valósítható meg az intézményen kívül, és ez bizonyára még csak nem is tűnik min-

dig kívánatosnak. A leltározás és állománybiztosítás legalábbis eddig nem az olyan tevékenységek közé tartozott, amelyre szabadúszók kaptak megbízást. Az ezekhez szükséges munkamozzanatok valószínűleg túl kényesek ahhoz, hogy azokat házon kívülre ki lehetne adni.

2. A gyakornokság néhány előnye – némely újjászervezett tanulmányi szakiránynyal szemben is – mindenképpen kézenfekvő: sokrétű gyakorlati tapasztalatot ad és lehetőséget nyújt különböző projektekből való együttműködésre, bizonyos részterületeken végezhető önálló munkára, saját publikációra, kapcsolatok kiépítésére. Mindez akár kiegyenlíthetné a sokszor aránytalan, helyenként igen különböző javadalmazást.

3. De valójában mennyiben valósítják meg a múzeumok vagy más hasonló „gyakornokbarát” intézmények a gyakornokság alapvető rendeltetését és célját, a képzést, illetve a továbbképzést? Átfogó képzési terv, ha létezik egyáltalán, csak elméletben. A „learning by doing” elve kizárja, hogy az ember módszertani fogásokat tanulhasson el. Sok helyütt számos múzeum imázsa épül a gyakornokok munkájára: a minőség-igény jele volna ez? Nemritkán a munka ellátásához szükséges tudományos munkatársak helyett egyes projektekre gyakornokokat vesznek fel. Az ilyesfajta gyakornoki alkalmazás egyszerűen nem felel meg a gyakornokság funkciójának, ezért ezt alapján véve meg is kellene szüntetni. Miért tartják e praxissal kapcsolatban olyan fontosnak, hogy megóvják a képzés látszatát? Minthogy a legtöbb szakirányt tartományiszerte átállítják a bachelor/master rendszerre, az utánpótlás képzésszükséglete bizonyára még jelentősen növekedni fog. Teljességgel nyitott kérdés, hogy ezt a múzeumokban tapasztalható jelenlegi körülmények között hogyan fogják tudni megoldani. Meglehetősen kétséges, hogy ilyen körülmények között a tudományos gyakornoki intézmény modell lehet-e még egyáltalán a jövőre nézve.

4. Legalább a gyakornoki státusokhoz kapcsolódó feladatok kijelölését kell világosan diverzifikálni, hogy a pályázók gyakorlatközpontú specializálódásra kaphassanak lehetőséget. És ha a múzeumoknak nincs módjukban részt venni a képzésben, miért ne fordíthatnák a gyakornokoknak fenntartott pénzüsszeget szabadúszókkal köthető meghatározott időre (nem meghatározott munkára) szóló szerződésekre? Így sok kollégát lehetne kvalifikáltságának megfelelően (BAT II) megfizetni. Végül is a meghatározott időre szóló szerződésnek megvan az az óriási előnye, hogy jogi státusát tekintve minden német tartományban elfogadott – ami a gyakornokság esetében nem mindig van így.

Donatella Cacciola

Művészettörténészként önálló egzisztencia megalapozása – alternatíva-e?

A művészettörténészek szakmai helyzete az utóbbi években drámai módon rosszabbodott (lásd erről a témáról: Sibylle Ehringhaus: Hauptberuflich unterbezahlt oder „Sehr geehrter Herr Bundeskanzler!” Zur Lage freiberuflicher Kunsthistorikerinnen und Kunsthistoriker in Deutschland [Főfoglalkozásban alulfizetve avagy „Igen tisztelt Kancellár Úr!” A szabadfoglalkozású művészettörténészek helyzetéről Németországban], in: *Kritische Berichte* 2003/4, 85 sk; Editorial: Wegducken – wem hilft das? Szerkesztőségi cikk: Alámerülni – kinek jó ez? in: *Kunstchronik* 2004/3, 121–123). Tovább romlanak a pályára kerülési esélyei azoknak a művészettörténészeknek, akik

egyetemi tanulmányaik befejeztével olyan klasszikus szakmai területeken keresnek állást, mint amilyenek a múzeumok, a műemlékvédelem vagy az egyetemek. Akinek sikerül megkaparintania valamelyik vágyott gyakornoki helyet, az általában alulfizetett, majd idővel munkanélküli lesz. Részben illúzióknak bizonyul az a remény, hogy egy határozott időre szóló munkaszerződés révén az ember mégiscsak be tud kerülni a szakmába. Ez a helyzet belátható időn belül nem fog javulni érzékelhetően. Az az aktuális válság, amely többek között a szűkös közpénzekből és a társadalom általános szerkezetváltozásából fakad, sok foglalkozási ágat érint, következésképpen a legkevésbé sem kedvez a köldöknézésnek. A művészettörténész-társadalomnak vállalnia kell az e helyzetből fakadó kihívást, és nem maradhat tétlen. A szakmai alternatíva keresése ilyen körülmények között még égetőbb és elodázhatatlanabb.

Minden olyan művészetkritikus, aki nem alkalmazottként vagy hivatalnokként dolgozik, az vállalkozó, így szakmai képezésétől függetlenül vállalkozói ismereteket kell elsajátítania. Az önálló vállalkozói pálya kezdését nem szabad elhamarkodni, hanem megfontoltan kell megtervezni. Először is fontos, hogy a leendő vállalkozás sikeressége érdekében mindenkinek, aki önálló pályára lép, tisztában kell lennie néhány alapvető ténnyel.

Általános információk találhatóak önálló pályára lépőknek a Gazdasági- és Munkaügyi Minisztérium (Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit) honlapján (www.bmwa.bund.de), amely a „Starthilfe” (Segítség az induláshoz) című füzettel és a „Gründerzeiten” című sorozatával hasznos ötleteket ad az érdeklődőknek. Ezen kívül a helyi ipar- és kereskedelmi kamarák (IHK) a felsőoktatási intézmények székhelyein információs vásárokat szerveznek. A felsőoktatási intézményekben helyben is egyre nagyobb számban jelennek meg segítő képviseltek önálló pályára lépők számára, ezek általános tájékoztató rendezvényeket és tanfolyamokat kínálnak, például a kölni egyetemen működő KIQ (Kölner Initiative Qualifizierungstransfer) és a bonni egyetemen működő IQU (Information, Qualifikation und Unternehmensgründung). További információk találhatóak az interneten a következő címeken: www.gruenderzeit.de, www.gruenderkomet.de, www.money-study-go.de

A legelső teendő, hogy az ember keres egy üzleti ötletet. Ilyenkor felvetődik a kérdés, miben önállósíthatnám magam művészettörténészként? Miféle szolgáltatást tudok kínálni, ami iránt megfelelő kereslet lehet? Nem könnyű feladat, hogy az ember találjon egy rést a piacon. Gyakran célszerű megoldást jelent, ha az ember már meglévő üzleti ötletekhez és koncepciókhoz kapcsolódik. Így jobban fel lehet becsülni a vállalkozás kockázatait és esélyeit. Nézzünk néhány példát arra, hogy milyen területeken lehet esélye sikeres tevékenységre egy művészettörténésznek: ilyen a művészeti kutatás (levéltár, archívum, dokumentáció), a művészeti tanácsadás (Art Consulting), a kiállítási kurátorság múzeumok és más intézmények számára, a műkereskedelem (galeriák, aukciós házak), a művészetközvetítés (múzeumpedagógia, felnőttképzés), az idegenforgalom (szakmai vezetés- és utazásszervezés), a könyvkiadás és a média (lektorátus, szerkesztőség), a szakmai és karriertanácsadás, az internetmegjelenés fejlesztése a kulturális szféra számára (webmaster), a PR és a kulturális menedzsment.

Az üzleti ötleten kívül nagyon fontos, hogy az ember felülvizsgálja személyes adottságait. Alkalmos vagyok-e egyáltalán az önállóságra? Kész vagyok-e kockázatvállalásra, döntésre, van-e érzékem a kommunikációhoz, hajlandó és képes vagyok-e tanulni? Ha valaki ma úgy dönt, hogy művészettörténetet szeretne tanulni, akkor olyan személyiségprofilról tesz tanúbizonyságot, amely az említett kritériumoknak megfelel és

vállalkozás alapítása mellett szól. Emellett esetleg hasznos lehet, ha az ember a kezdeti tervezésbe idejekorán bevon egy vagy több társat. Ismerünk-e olyasvalakit, aki hasonló terveket forgat a fejében? Célszerű-e közösen belevágni a vállalkozásba? Inkább vagyok magányos harcos vagy a csapatmunkában lelek nagyobb örömet? Az információs hálózatok kiépítése művészettörténészek között általában nem jellemző, pedig feltétlenül hatékony.

Következő lépésként tanácsos begyűjteni egy sor olyan részletes információt, amely az alkalmas pozicionálás megválasztásával függ össze. Az előkészületeknek ebben a fázisában a következő kérdések a legfontosabbak: Kik a konkurenseim? Mi az erőssége a konkurenciának és mi a gyenge oldala? Milyen szolgáltatást nyújt a konkurencia? Kik a lehetséges ügyfeleim? Milyen igényei vannak a célcsoportomnak?

A konkurencia és az ügyfelek elemzése után nekifoghatunk egy alapítási tervet (Businessplan) kidolgozásának. Az üzleti terv hasznos eszköze az önkontrollnak, egyzersmind nélkülözhetetlen kelléke az üzleti elgondolás prezentációjának bármilyen potenciális pénzügyi partner számára (pl. támogatási kérelemhez vagy egy banki hitelkérelem benyújtásakor). Egy ilyen üzleti tervet kidolgozásában a következő szempontoknak kell szerepelniük: az üzleti ötlet (a vállalkozás célja), a tervezett szolgáltatás részletes ismertetése, piaci áttekintés (a működési környezet, a konkurencia és az ügyfélkör elemzése), marketing (szolgáltatási ajánlat, árstratégia, reklámkoncepció, a vállalkozás típusa (cégforma), esélyek és kockázatok, finanszírozás (beruházási és tőkeszükséglet, illetve likviditási terv és várható nyereség). A finanszírozás kérdése alapos tervezést igényel és rendkívüli fontosságú. A cégalapítás meghiúsulásának fő oka általában finanszírozási problémákban rejlik. A pénzügyi szükséglet kalkulációjához a következő szempontokat kell tekintetbe venni: indító beruházások (többek között tanácsadók igénybevétele, renoválás, felszerelés, jármű), rezsiköltségek (bérleti díj, fűtés, elektromos áram, víz, biztosítások, adók, a járművel összefüggésben felmerülő kiadások, telefon, reklám), esetleg személyi költségek és saját szükségletek (megélhetési költségek).

Azon kívül, hogy számba vesszük a Szövetségi Munkaügynökség (Bundesagentur für Arbeit) által nyújtott támogatások (Ich-AG, áthidalási pénz) lehetőségét, ajánlatos időben tájékozódni az EU, az állam és az egyes tartományok egzisztenciaalapítási támogatási programjairól. Okvetlenül ügyelni kell arra, hogy kérelmet csak akkor lehet előterjeszteni, ha a vállalkozás még nem jött létre. Ha a két említett támogatásfajta adott esetben nem vehető igénybe, akkor a banki hitelfelvétel lehetőségét kell fontolóra venni, ennek viszont lényegi előfeltétele a saját tőke. További lehetőséget jelent egy tőkeerős partner bevonása a vállalkozás alapításába. Általában is sokszor ésszerű, ha a vállalkozást két vagy több személlyel együtt valósítja meg az ember. Így csökkenthető az egyes ember pénzügyi kockázata. Ha a cégalapításra több személy közreműködésével kerül sor, célszerű írásbeli társasági szerződésben megállapodni. Ez akkor is érvényes, ha olyan polgári jogi társaság (GbR) alapításáról van szó, amelyhez nincs szükség közjegyzői által hitelesített okiratra. Általában a GbR ('Gesellschaft bürgerlichen Rechts' kb. = polgári jogi társaság, kb. = kht) az a cégforma, amely szabadfoglalkozásúak vagy kisiparosok szövetkezésére az alapítási formások viszonylagos egyszerűsége alapján alkalmasnak látszik. Az a hátránya, hogy a társaság minden tagja magánvagyonával is egyetemleges kötelezettséget tartozik vállalni. Ezért is érdemes alaposan mérlegelni, hogy a választott partner megbízható-e. Mint-hogy a társasági szerződés részletesen rögzíti az ügyvezetői jogosítványokat, illetve a nyereség felhasználásának módját, továbbá a társaság esetleges megszűnésre vonat-

kozó záradékot is tartalmaz, csökkentheti a kockázatot, de teljesen nem tudja kizárni. A GbR alternatívája lehet az 1995 óta lehetséges partnerségi egyesülés (PartG), amelyet a helyi bíróságok partnerségi jegyzékébe vezetnek be, és amelyet csak szabadfoglalkozásúak alapíthatnak. Ez a társasági forma lehetővé teszi, hogy szerződésben rögzített megállapodás értelmében minden partner csak a maga tevékenységéért feleljen a magánvagyonával, ehhez a formához azonban közjegyző által hitelesített okiratra van szükség.

Ha elkészült az alapítási tervzet, rendelkezésre állnak a vállalkozás telephelyeül szolgáló szükséges helyiségek és felszerelések, továbbá a finanszírozás és a jogi forma kérdése tisztázott, akkor következhet az önálló tevékenység tulajdonképpeni bejelentése az adóhivatalnál. A bejelentkezésnek a tevékenység megkezdése utáni négy héten belül kell megtörténnie. A hivatalban kap az ember egy egyéni vállalkozóknak járó adó- és – adott esetben – forgalmi adó-azonosítószámot. Ha az éves forgalom nem lépi túl a 17 500 euró határát (kisvállalkozói szabályzat, 2004-es állapot), nem szükséges, hogy a vállalkozás által kiállított számlákon fel legyen tüntetve a forgalmi adó. Ilyenkor el lehet tekinteni a forgalmi adó előzetes bejelentésétől. Az egyéni vállalkozók, a szabadfoglalkozásúak és kisiparosok további kötelezettsége, hogy személyi jövedelembevallásukkal egy éven belüli bevételeit és költségeiket egy bevétel-többletkimutatással igazolja, hogy ennek alapján kiszámítható legyen a nyereség, amely aztán a kivetendő adó megállapításának alapjául szolgál. A bevétel-többlet-kimutatással az egyéni vállalkozó az adóhivatallal szemben fennálló könyvelési kötelezettségének tesz eleget. Az adóhivatal mellett az egyéni vállalkozóknak (például a galériásoknak) ezen kívül még be kell jelenteniük iparukat az adott város iparüzési hivatalánál. Az olyan szabadfoglalkozásúaknak, mint amilyenek a tudományos munkát végzők, az írók és művészek – ezzel szemben nincs szükségük semmiféle külön engedélyre. Számukra az a lehetőség adódik, hogy jelentkezzenek a művészek társadalombiztosítási pénztárába ('Künstlersozialkasse', röviden KSK; lásd erről még Claudia Denk írását). A KSK-ban a zene, a képzőművészet, az előadóművészet, valamint az irodalom területén tevékenykedő, egyéni vállalkozói státusban működő művészek és művészeti írók a törvény értelmében kötelezően részesülnek a nyugdíj-, betegségi- és gondozási biztosításban. A művészek társadalombiztosításának előnye abban a sajátosságban rejlik, hogy az egyéni vállalkozói keretek között tevékenykedő művészeknek és publicistáknak csak járulékaik felét kell befizetniük. A pályakezdők különleges védelmet élveznek, és három éven keresztül akkor is részesülhetnek a művészek társadalombiztosítási törvénye által megállapított biztosításban, ha nem lépik is túl az úgynevezett alsó jövedelmi határt (ez jelenleg 3900 euró). Mindent összevéve fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az egyéni vállalkozóknak szükségük van egy szakmai és magánbiztosításra (pl. felelősségbiztosítás, balesetbiztosítás, munkaképesség megváltozására/elvesztésére kötendő biztosítás), és mindezt nem szabad félvállról venni.

A bejelentkezéssel járó formásokon kívül a vállalkozás optimális elindításához nagyon fontos az üzleti tevékenység tényleges megindításának alapos előkészítése. Az új cég megjelenésével kapcsolatos információkat lehetőleg hatékony reklámkampánnyal, például heti- és napilapokban közölt hirdetésekben kell közzé tenni. A sajtóval kialakítandó és fenntartandó kapcsolat általában is lényeges. Emellett a vállalkozásról tájékoztató anyagokat kell a potenciális ügyfelek rendelkezésre bocsátani, például szórólapokat, névjegykártyákat, de ilyen tájékoztatásnak minősül a szakmai jegyzékbe történő bejegyzés és az interneten történő prezentáció is. A vállalkozás hosszú távú sikere

érdekében rendkívüli fontosságú az ügyfelek megnyerése és az ügyfelekkel tartott kapcsolat megtartása.

A kérdőjel e dolgozat címében utalás arra, hogy a művészettörténészek – néhány kivételtől eltekintve – szakmai jövőjük tervezésekor túl kevésbé veszik fontolóra az önálló pályára lépés kérdését. Ha az ember nem jut múzeumi álláshoz, nem alkalmazták a műemlékvédelemben vagy az egyetemen, az korántsem jelenti a művészettörténeti karrier végét. Saját kezdeményezéssel és szervezéssel változatos lehetőségek fedezhetők fel, amelyeket ki kell használni. Más egyetemi szakirányokban az önálló pálya lehetősége szerves része a karriertervezésnek. Eppen a jövő művészettörténész nemzedékének kell idejében számításba vennie megfontolásaiban ezeket a szakmai alternatívákat és szert tennie általános alapismeretekre az üzemgazdaságtan és a gazdasági jog területén. A felsőoktatási intézményekben működő művészettörténeti intézetek úgy járulhatnak hozzá az önálló pályára lépéssel kapcsolatos pozitív beállítódáshoz, ha egy általános szakmai ismereteket magába foglaló tanegység keretében a témával kapcsolatos tájékoztató rendezvényeket szerveznének. Jó volna, ha a Német Művészettörténészek Napjának bonni vitái egy olyan feleszmélési folyamatot indítanának el, amely a művészettörténész szakmát hozzásegíthetné korszerű pozicionálásához.

Sabine Gertrud Cremer

Szabadnak lenni...

Amikor a szabadúszókról szóló cikkem első gondolatai eszembe jutottak, azt vettem észre, hogy akarva-akaratlanul már megint kezdődik a siránkozás, hiszen mindannyiunknak olyan nehéz. De hát tényleg igaz-e ez, vagy egyszerűen csak azért kell mindig hangsúlyoznunk, milyen rossz is nekünk, nehogy arra a szörnyű gondolatra jussunk, hogy túl jó dolgunk van?

Mi ugyanis mégiscsak annyival inkább lehetünk a magunk urai, mint a szegény kizsigerelt biztos állású professzorok, muzeológusok, szerkesztők. Nekünk nincs kötött munkaidőnk („Meg tudná írni a cikket holnaputánig?” „De a kéziratnak legkésőbb három hónap múlva meg kell lennie, úgy 150 oldalt várunk. Nyilván nem lesz gond!”). Szabadságért senkihez sem kell folyamodnunk („Ó, már megint elutazol! Én is annyira szeretnék, ha egyszer nekem ilyen jó dologom volna!” – amikor az ember három év után először engedi meg magának, hogy két hétre elutazzon Olaszországba).

További előnyt jelent, hogy nincsenek hatalmi harcok és nincs álláshelyekért folyó tülekedés. Az olyan pályázati előadásokra, amelyeken mindig azokkal a legjobb barátainkkal találkozunk, akikkel tanulmányaink során élénk szakmai eszmecserét folytattunk, nem kapunk meghívást – mivelhogy most ugyanazokra a témákra szakosodtunk. Legfeljebb azt tudjuk meg, hogy mégis sikerült megnyerniük a könyvprojekt-höz a téma szakértőjeként XY professzort, amiért is a velünk való együttműködésről köszönettel lemondanak.

A pénzügyi megszorítások körülményei között örömmel vesszük tudomásul, hogy a lapszerkesztők mostanában egyre inkább ismét maguk írják a kiállítás kritikákat. Szabadúszó újságírókra már alig van szükség. Természetesen az is érthető, hogy ezekben a mai időkben, amikor a fizetésemelések már „csak” az inflációt kompenzálják, a soronkénti szerzői honoráriumból, amely 10 éve (vagy még régebb óta!?) nem változott, most, de tényleg csak egészen kicsit, lefaragtak.

És egyáltalán, a reputációban, melyet szabadúszóként a könyveinkkel érünk el, olykor arcátlanságnak hat, hogy még megfelelő fizetséget is – és talán ráadásul még nyugdíjbiztosítást is – akarunk érte. Rejtély, miért működünk együtt szívesebben olyan kiadókkal, amelyek olyan drágán adják a könyveiket. Amikor ott van a többi, amely sokkal olcsóbbakat ad ki – de hát mégis hogy csinálják? És akkor mégiscsak a siránkozás következik: mert ez a szerző rovására történik, akinek egyszeri honoráriummal szűrják ki a szemét. És amíg fix alkalmazásban álló művészettörténészek dolgoznak ezeknek a kiadóknak, addig mi szabadúszók soha nem fogjuk tudni érvényesíteni a százalékos részesedés elvét.

De nem: nem akarunk panaszkodni. Talán találhatunk is magunknak tandempartnert: egy szabadúszó és egy fix alkalmazásban álló néhány évenként munkát cserélhetne. És akkor majd mindenki látni fogja, mi a jobb – és kinek vannak álmatlan éjszakái.

Kicsit komolyabbra fordítva a szót: a komoly kiadók (még léteznek ilyenek!) olyan szerződést kötnek a szerzőikkel, amelyekben garantált honoráriumot rögzítenek, ezen túlmenően azonban a szerzők mind az értékesítésből, mind pedig a kiadási jog eladásából (fordítások, hangos könyvek) részesednek. Vannak viszont olyan kiadók, amelyek egyszeri összeget fizetnek, amivel mindent letudnak. Ez az összeg gyakran viszonylag magasnak tűnik, de ha kiszámítjuk, hogy egy ilyen könyv megírása mennyi időt igényel, akkor a havi kereset többnyire jóval alatta marad a BAT II-ének. Ezeknek a kiadóknak a könyvei igen magas példányszámban jelennek meg, számos nyelvre fordítják le őket, és értékesítésük évekig tart. A szerzők százalékos részesedése, számokban kifejezve, könyvenként talán 20 centet tenne ki. Amíg az ember nem magyarázza meg, nevelésesen hangzik, mit is jelent ez a magas példányszám. Mert 10 000 eladott példány esetében ez már 2000 euró! És az ember abból indulhat ki, hogy évente több mint 10 000 könyvet adnak el.

Végezetül egy utolsó megjegyzés: nagyon tudatosan döntöttem a szabadúszó státus mellett. Máig nem bántam meg, de voltak olyan hónapok is az életemben, amikor egzisztenciális szorongással küszködtem (elolvasható in *Kritische Berichte* 1995 /I/, 18–21.). És mint mindig is, azt kívánom, hogy a szabadúszók és a fix alkalmazásban dolgozók több megértést és főképpen nagyobb szolidaritást tanúsítsanak egymás iránt.

Susanna Partsch

Munkanélküli humán értelmiségiek. Élménybeszámoló

Amikor először lettem munkanélküli, egy szakmunkásképző iskolában tanítottam grafikát és divattervezést. Abban a városrészben, ahol lakom, a területileg illetékes munkaközvetítő hivatalban egyesítették az egyetemi végzettségű és a kereskedelmi szakképesítésű álláskereső ügyeinek intézését. Gazdaságossági szempontból ennek a berlini Weddingben még értelme is volt. Az, hogy a munkát kereső humán szakot végzett diplomás a közvetítéskor használhatóan bizonyul-e, mindjárt az első tanácsadói beszélgetés alkalmával ki kell hogy derüljön. De még mindenfajta tanácsadói beszélgetést megelőzőtt a vizsgálat, hogy ugyanis jogosult vagyok-e a munkanélküli segélyre. Hivatalos irataim szemrevételezése után a hivatalbeli hölgy elmagyarázta nekem, hogy én, mivel utoljára végül is csak heti 14 órát dolgoztam, egyáltalán nem tarthatok

igényt munkanélküli segélyre. A munkaközvetítő hivatalban nem voltak tisztában az-
zal, hogy egy akkoriban még heti 23 órás (óránként 45 perces) tanítási kötelezettséget
jelentő teljes idejű tanári állás a felkészülésre fordított idővel együtt egy szokásos
értelemben vett teljes állásnak felel meg, és így 14 óra már többet ad ki egy fél állásnál.

Tekintettel a nem is olyan szokatlan értelmiségi hivatásokra vonatkozó hiányos ismereteikre, a munkakeresésben várható támogatáshoz fűzött reményeimet jelentős mértékben leszállítottam. Indokoltan, mivel az én ügyemmel foglalkozó tanácsadónó azonnal pedagógiai továbbképzést ajánlott nekem, hogy aztán tanárnóként jobban közvetíthető legyek. Felhívtam a figyelmét arra, hogy ha tanár akartam volna lenni, tanárnak tanultam volna, és hogy Magistra Artium végzettségemmel hosszabb távon teljesen más tevékenységet tűztem ki célul, nem tanár akarok lenni. Szerencsére a munkahivatal egyébként sem ajánlott fel semmiféle pedagógiai továbbképzést. Egyik barátomnak nem sikerült hasonlóan ép bőrrel megúsznia a dolgot. Őt – éppen abban a pillanatban, amikor benyújtotta a disszertációját – a hivatal kulturális menedzseri továbbképzésre irányította. Aztán egy éven keresztül egy csomó más, minden szakmában és képzésfajtában kudarcot vallott beiskolázottal együtt egy olyan továbbképzésen ült, amelyet éppolyan jól el tudott volna végezni hat hét, de legfeljebb három hónap alatt. Kulturális menedzser pedig soha nem akart lenni!

Állások közvetítésére viszont nem szabad számítani – eltekintve néhány olyan álláshelytől, amelyet kifejezetten az ABM (Arbeitsbeschaffungsmaßnahme = munkaal-
kalmóteremtő intézkedés) hoz létre. Nem azért, mintha a munkaügyi hivatalhoz ne jelentenének be álláshelyeket, hanem sokkal inkább azért, mert a beérkező állásajánlatokat éppúgy egy kalapba dobják, mint a művészettörténészek álláskéréseit, anélkül, hogy különbséget tennének specializáltságuk között. Ahelyett, hogy a munkakeresőket nevük kezdőbetűi szerint csoportosítanák, inkább a művészettörténészek differenciált szakmai megjelölését kellene figyelembe venniük, azaz például: van művészettörténész, művészettudós, építészettörténész vagy várostörténész. Így legalább részben meg lehetne akadályozni, hogy – teszem azt – egy várostörténésznek egy kortárs nőművész műveinek leltározására létrehozott ABM-állást ajánljanak fel, vagy hogy a 18. századi velencei festészet specialistáját – hasztalanul – egy kriptában feltárt leletek helymeghatározásának elvégzésére és leltárba vételére közvetítsenek ki, aminek természetesen az ógörög és középfelnémet nyelv ismerete elengedhetetlen előfeltétele, és amelynek a pályázó nincs birtokában. De a munkaügyi hivatal számítógépének szoftverje csak 'művészettörténész'-t ismer.

Mindenekelőtt a „munkaügyi hivatalnak” a munkaközvetítő ügynökséghez képest betöltött sajátos funkciójára jellemzően egyre többször küldtek írásbeli idézéseket tanácsadói beszélgetésekre. Nekem is meg kellett újra jelennem. Miután már hosszasan és esdeklően bámultam a számkijelző automatát, és végre az én sorszámom villant fel, azt kellett megállapítanom, hogy a munkaközvetítő hivatal munkatársai nem tudják, miért rendelték be. Másoktól hallottam, hogy az ő tanácsadói beszélgetésük a széles-sávú internethozzáférést biztosító számítógépek lefagyása miatt maradt el. Vajon a számítógép nélkülözhetetlen része a tanácsadásnak? Nem inkább a végén kellene impulzust adnia a munka újrafelvételéhez, vagy mégiscsak a rutinkérdések rutinszerű kipipálása az elsőrendű tevékenység? A bizonyítékot önkéntelenül szolgáltatatta az egyik munkaügyi tanácsadóval folytatott utolsó beszélgetésem. Jóllehet ezt a beszélgetést én magam kértem, a találkozás első napirendi pontja a tanácsadásra szóló meghívó – szabályellenes – hiánya volt. A 25 percben megszabott tanácsadási normaidő értékes

percei azzal teltek el, hogy ezt a szabályellenességet a számítógépben korigálják. Kérdéseimre, amely európai országokba tervezett bemutatkozó beszélgetésekhez igényelhető pénzügyi támogatásokra irányult, hamar választ kaptam: nincs támogatás. A beszélgetés azonban 50 percig tartott. A tanácsadó munkatárs a munkaközvetítő ügynökség akkoriban bizonyára legkedvesebb tanácsadási témájáról, az „Ich-AG”-ről beszélt, én pedig megint egy ábécé szerinti belső csoportosítás áldozata lettem. A tanácsadó munkatárs nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy engem művészettörténészként sem a tevékenységi körömet illetően, sem a számítógépes ismereteimet tekintve nem lehet egy építésszel vagy egy mérnökkel összehasonlítani. Azt tanácsolta, legyek önálló, ami építészek esetében akár még sikeres is lehet, bár építész barátaim inkább az ellenkezőjéről számolnak be! Végül még bebizonyította, mennyire siralmasak számítógépes ismereteim, melyek kizárólag a Windows és Office programra, továbbá a First-Rumos XP-re terjednek ki, melyek közül az utóbbi egy olyan múzeumi szoftver, amelyről ő még soha nem hallott. Manapság mégiscsak LINUX-szal dolgozik az ember!

Brigitte Raschke

Szabadfoglalkozású művészettörténészek és a művészek társadalombiztosítási pénztára

„A kultúra létfontosságú alapja társadalmunknak, tehát akkor járunk el következetesen, ha alkotmányunkban is megemlítjük” – ezekkel a szavakkal köszöntötte nemrég Christina Weiss német kulturális miniszter a Bundesrat különbizottságának „Kultúra Németországban” címmel előterjesztett javaslatát, mely szerint a jövőben az alkotmányban az állat- és környezetvédelem mellett a kultúra védelmét is rögzítik. (*Süddeutsche Zeitung* 2004. szeptember 28.) A kultúrával mint „állami céllal” kapcsolatos ezen egyértelmű állásfoglalás alkalmat adhat arra, hogy e helyt eltűnődjünk azon, hogyan nyerhet felvételt egy szabadfoglalkozású művészettörténész a művészek társadalombiztosítási pénztárába.

A művészek társadalombiztosítási pénztára ma már több mint húszéves történetre tekinthet vissza. A Bundestag 1981. július 27-én fogadott el törvényt a társadalombiztosításról, amely törvény a (képző- és iparművészet és előadóművészet, a zene stb. területén dolgozó) szabadfoglalkozású művészek és művészeti írók társadalombiztosítását van hivatva szolgálni. Ehhez a törvénytervezethez egy 1975-ben a Bundestag elé terjesztett – „Bericht über die wirtschaftliche und soziale Lage der künstlerischen Berufe” (‘Jelentés a művészeti pályán dolgozók gazdasági és szociális helyzetéről’) címet viselő – jelentés adott lökést, amely világossá tette, hogy a kulturális szférában tevékenykedő szabadfoglalkozásúak szakmai körülményeikből adódóan nem veszik ki a részüket kielégítően a betegség- illetve nyugdíjbiztosítást megalapozó előzetes gondoskodásból. A művészek társadalombiztosítási törvénye úgy rendelkezik, hogy az önálló tevékenységet folytató művészekre és művészeti írókra akkor terjed ki kötelezően az alkalmazottakat megillető nyugdíjbiztosítás, a törvényi betegségbiztosítás és a szociális ellátás biztosítása, ha „a művészi vagy publikációs tevékenységet foglalkozásszerűen és nem időlegesen gyakorolják” (KSVG 1.§) és évente több mint 3900 euró bevételük van (KSVG 3. §). Ez azt jelenti az időközben 140 000 főnyire gyarapodott biztosított csoportnak, hogy csak az összeg felét kell befizetniük a társadalom-

biztosításnak. A másik felét – úgy, mint egy munkaadó esetében – a művészek társadalombiztosítási pénztára (a továbbiakban KSK) vállalja magára.

Az állam a KSK-val nem csak egy olyan baleseti, betegségi és nyugellátási társadalombiztosításnak tett eleget, amely a „közönséges” munkavállalók számára több mint 100 éve magától értetődő. A gesztus egyszerűsége annak a teljesítménynek az elismerése is, amellyel a művészek és művészeti írók hozzájárulnak Németország kultúrájához, s amelynek sokféleségét ezáltal támogatják. A KSK bizonyos fokig a művészek/művészeti írók valamint az ő teljesítményeiből profitáló felhasználók, a galériák, múzeumok, kiadók, színházak és nagyobb összefüggésekben mindenekelőtt a médiaipar, valamint az idegenforgalom szolidaritásközösségének kifejeződése.

Tekintettel a – gyakran magasan kvalifikált – szabadfoglalkozású művészettörténészek egyre növekvő számára, kívánatos volna e szakmai csoport felvétele is. A szabadfoglalkozású művészettörténészek mindhárom klasszikus területen fontos teljesítményt nyújtanak: a múzeumokban egyre nagyobb mértékben vesznek részt kiállítások előkészítésében, állománykatalógusok feldolgozásában, továbbá közművelődési feladatok (szakvezetések, workshopok etc.) végzésében. Hasonló a helyzet a műemlékvédelemben, ahol személyzethiány miatt az intézménynek a dokumentációval, az archiválási munkával és a leltározási feladatokkal külső munkatársakat kell megbízni. Továbbá a szorongató káderhiányt még az egyetemeken is részben szabadfoglalkozású művészettörténészek megbízott oktatóként való foglalkoztatásával próbálják enyhíteni. Emellett fix alkalmazás nélküli művészettörténészek oktatnak a népfőiskolákon, dolgoznak kiadóknak, galériáknak és a műkereskedelemben, vagy éppen a rádióknak etc.

E helyütt nem volna célszerű a megbízások, illetve az állások helyzetével kapcsolatos általános siránkozásba kezdeni, hanem inkább azt kellene tisztázni, hogy a szabadfoglalkozású művészettörténészek által többnyire magas szakmai színvonalon és nagy lelkesedéssel megvalósított projektek olyan fontos hozzájárulást eredményeznek „kulturális emlékezetünkhöz”, amely sok tekintetben a társadalom javát szolgálja. Azonban, akárcsak a művészek, a szabadfoglalkozású művészettörténészek is kisebb vagy legalábbis ingadozó jövedelemmel járó, bizonytalan pályán mozognak, röviden: nagyobb jövedelmi kockázatnak vannak kitéve. Ez idő szerint csak azok a művészettörténészek juthatnak hozzá a KSK nyújtotta társadalombiztosításhoz, akik igazolni tudják, hogy művészeti íróként tevékenykednek – mint tudományos szakújságírók vagy tudománypopularizáló publicisták. Például az állami és városi finanszírozású, illetve a különböző gazdasági vállalkozások által támogatott projektekben végzett hosszú időt igénylő és fontos szaktudományos munkákat, amelyek gyakran jövőbeli publikációkat készítenek elő, jelenleg nem veszik figyelembe. Ennek szemléltetésére szeretnék idézni a KSK egyik előrenyomatott, sorozatban gyártott elutasító értesítésből: „Valamely tudományos tevékenységet a KSVG 2. rendelkezése 2. § értelmében akkor terhel biztosítási kötelezettség, ha az adott tevékenység elsősorban szövegek közzétételére irányul (tudományos szakújságírás vagy népszerű tudományos publicisztika). Ha azonban túlnyomórészt szaktudományos munka (kutatás, archiválás, katalógizálás, dokumentáció) végzéséről van szó, az publicisztikai jellegű tevékenységprofil megvalósulásának abban az esetben sem tekinthető, ha a munka eredménye (részben) publikálásra kerül. A publikálás a tulajdonképpeni tudományos hivatásgyakorlásán belül, ahhoz kapcsolódó tevékenységként jelenik meg.”

A szabadfoglalkozású művészettörténészek felvétele a KSK-ba azonban már csak azért is kézenfekvő, mert a szabadfoglalkozású művészettörténészekkel együttműkö-

dő intézmények nagy része régóta fizet olyan művész-társadalombiztosítási járulékokat, amelyekből a társadalombiztosítási költségek vonatkozó részének átvétele fedezhető: a galériák, a műkereskedelem, a múzeumok, a rádiók, a televíziók, a kiadók stb. (KSVG 24. §). Amikor a művészek társadalombiztosításáról szóló törvényt 1981-ben elfogadták, a szabadfoglalkozású művészettörténészek csekély száma miatt még nem volt szükséges mindezeket tekintetbe venni. Mára viszont lényegesen megváltozott a helyzet. A művészek társadalombiztosításában érdekelt foglalkozási csoportokra tekintettel az utóbbi években olyan törvényt módosító indítványok születtek, amelyek reményt adnak arra, hogy van mód tényleges segítségre. Így például 2001. július 1-je óta szabadúszó újságírókat és egyetemi oktatókat is felvesznek a KSK-ba, tehát olyan foglalkozási csoportokhoz tartozókat is, akik – mint sok művészettörténész – korábban ki voltak zárva, mivel tevékenységük nem elsősorban a publicisztikára irányult.

Persze mindezek a megfontolások egy olyan időszakban születtek, amikor az imént említett különbizottság („Kultúra Németországban”) állami célnak tekinti ugyan a kultúrát, nem sokkal később azonban arról tűnődik, hogy a KSK világviszonylatban páratlan intézménye fenntartható-e egyáltalán (*Süddeutsche Zeitung* 2004. november 26.). Marad tehát az a remény, hogy ezúttal nem kerül sor rövidlátó döntésekre a kultúra további ökonomizálásának jegyében.

Claudia Denk

Források: Gesetz über die Sozialversicherung der selbständigen Künstler und Publizisten (Künstlersozialversicherungsgesetz) – Törvény az önálló tevékenységet folytató művészek és publicisták társadalombiztosításáról (művészek társadalombiztosítási törvénye – KSVG; 2004. 1. 1-jei állapot) – Andri Jürgensen, Ratgeber Künstlersozialversicherung. Vorteil. Voraussetzungen. Verfahren, Beck-Verlag München 2002. (Művész-társadalombiztosítási tanácsadó. Előnyök. Előfeltételek. Eljárások)

Információk: Künstlersozialkasse bei der Unfallkasse des Bundes, Gökerstraße 14. 26384 Wilhelmshaven, tel.: (04421) 75439. www.kuenstlersozialkasse.de, auskunft@kuenstlerzosialkasse.de

Tudományos publikációk és szerzői jog

I. Előzetes megjegyzés

A szerzői jog azokat a személyeket védi, akik a szerzői jog hatálya alá eső munkát végeznek, azaz egy művet hoznak létre. A szerzői jogi törvény (UrhG) védelme az irodalom, a tudomány és művészet területén létrejött művekre terjed ki. Ebben az összefüggésben a tudományos publikációk sajátos pozíciót töltenek be. Ez a hozzászólás a tudományos művek és a szerzői jog közötti feszültségteret szándékozik közelebről megvilágítani.

II. Az UrhG-ban rögzített jogosultságok és korlátozások áttekintése

1. Jogosultságok

A mű szerzőjét az UrhG a műhöz fűződő szellemi és személyes vonatkozásaiban és a mű felhasználása tekintetében részesíti védelemben (UrhG 11. §). A szerzőt vagyoni és nemvagyoni természetű jogosultságok illetik meg. A nemvagyoni természetű jogosultságok közé tartozik mindenekelőtt: a közlés joga (UrhG 12. §), a szerzőség elismerésének joga (UrhG 13. §), azaz a szerzői minőség, vagy névjog,¹ továbbá a mű torzítása vagy más módon való csorbítása elleni védelem. A kereskedelmi szempontból érdekesebb értékesítési jogok közé tartozik többek között a sokszorosítás joga (UrhG 16. §), a terjesztés joga (UrhG 17. §) és a mű bérbeadásának joga (UrhG 17. § 3. bek.). A fizikai formában való felhasználás (sokszorosítás, terjesztés, bérbeadás) mellett a szerzőt illetik a mű nem fizikai értelemben történő felhasználásának jogai, mint például az előadás joga (UrhG 19. §) vagy a nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétel joga (UrhG 19 a. §).

Ettől megkülönböztetendők a teljesítés védelmét biztosító jogok, amelyek olyan teljesítéseket védenek, amelyek a szerző alkotótevékenységéhez hasonlóak, de a mű szerzői jogi értelemben vett fogalmának előfeltételeit nem teljesítik.² Az UrhG 70. §-ban rögzített teljesítési védelem ebben az összefüggésben az olyan tudományos teljesítményt veszi figyelembe, amely rendszerint a tudományos kiadással szerzői jogi értelemben már védelem alá nem eső kéziratokhoz kötődik. Ehhez a tudományos válogató tevékenységhez jöllehet sok esetben jelentős ráfordítás kapcsolódik, de általában nem képvisel alkotói teljesítményt az UrhG 2. § 2. bek. értelmében.³ A hézagot azzal tölti ki az UrhG 70. §, hogy a kiadás készítőjének szavatolja a teljesítés védelmét biztosító jogot, amely a védelem időtartamától függetlenül tartalmilag teljes mértékben megfelel a szerzői jognak.

2. Korlátozások

a) Általánosságban: Ahhoz, hogy a szerzői jogi szabályozás alá eső munkáknak a közjó javára történő felhasználása lehetővé váljon, a törvényalkotó bizonyos felhasználásmódokat beleegyezéshez nem kötöttnek és/vagy díjmentesen engedélyezettnek nyilvánít. Ily módon ezeket korlátozó szabályozásnak nevezik, mivel a szerző jogait korlátozzák. A parttalanná válást megakadályozandó, ezek elvileg szorosan értelmezendők.

b) Idézési jog: A tudomány területe szempontjából jelentős korlátozó szabályozás az UrhG 51. §-ában szabályozott idézési jog. Az idézési jog tudományos művek esetében nemcsak valamely könyv kisebb részletére szorítkozik, hanem az úgynevezett nagy idézési jog értelmében teljes műveket is szabad idézni.⁴ Az idézett műnek viszont publikálnak és megjelentnek kell lennie. Az UrhG 6. § 2. bekezdése értelmében az a mű számít megjelentnek, amely nemcsak hogy a jogosult egyetértésével a nyilvánosság számára hozzáférhetővé vált – publikálás –, hanem amelynek sokszorosított példányai a jogosult egyetértésével kellő számban bocsáttattak a nyilvánosság rendelkezésére vagy kerültek forgalomba. Az idézési jog nem korlátlanul érvényes. A nagy idézési jog is egy adott műnek azon részeire korlátozódik, amelyek az idézett mű ésszerű és szakszerű magyarázatához szükségesek.⁵

III. Tudományos írásművek

Az írásművek az UrhG 2. § 1. bek. Nr. I értelmében vett írásművek és szóbeli művek egyik alesetét képviselik. Esetükben a tartalmat írásjelek vagy más jelek jelentik meg.⁶ Az írásműveken belül ismét csak megkülönböztetünk irodalmi, tudományos, műszaki vagy gyakorlati írásműveket. A mű szerzői jogi védelmével szemben az írásmű mindenkorai fajtájától függően különböző követelményeket támasztanak. A tudományos írásművek ennyiben sajátos helyzetet foglalnak el.⁷

A tudományos írásművek szerzői jogi védelme tekintetében differenciálásra van szükség. Abban a körülményben egységről beszélhetünk, hogy a tudományos műveket is megilleti a szerzői jogi védelem.⁸ Ezzel ellentétes az az elv, hogy a tudományos ismeretek szabadok és bárki számára hozzáférhetőek, és ezért nem is kerülhetnek szerzői jogi védelem hatálya alá. A tudományos írásművek szerzői jogi védhetőségével szemben a jogszolgáltatás részben különböző követelményeket támaszt.

1. *OLG Frankfurt/Main, 1981. augusztus 27-én hozott ítélet – Unternehmen Tannenber*: Az eljárásban egy történettudományi munka szerzői jogi védelmét az OLG Frankfurt/Main nem ismerte el.⁹ Érvelésük szerint egy ilyen munka akkor nem élvezhet szerzői jogi védelmet, ha a kutatási eredmények bemutatása és megjelenítésmódja tudományos okokból végzett tudományos munka keretében történt, illetve az érintett területen messzemenően közkeletűnek számít.¹⁰ De mint ilyenek sem a kutatási eredmények, sem pedig egy történettudós szerző által összeállított forrásanyag nem élvezhetne szerzői jogi védelmet.

2. *OLG Hamburg, 2003. május 22-i ítélet – Opus Dei*: Az eljárásban a hamburgi OLG-nek¹¹ kellett megítélnie kutatási munkák szerzői jogi védelmének lehetőségét. A tudományos tézisek, illetve következtetések szerzői jogi védelmi lehetőségének itt szintén felvetett kérdését a bíróság elvetette.

3. *LG München I, 2001. május 10-i ítélet – Kisebb tudományos közlemények*: A müncheni tartományi bíróság felfogása értelmében¹² a tudományos jellegű prezentációk esetében nem szabad magasabban meghúzni a szerzői jogi védelem határait, mint egyéb művek esetében. Eszerint elég volna, hogy egy egyéni, a mindennapos alkotótevékenységből kiemelkedő szellemi tevékenység nyer kifejezést a megjelenítésben. Az egyetlen kritérium az volna, hogy az UrhG 2. § 2. bek. értelmében vett személyes szellemi alkotásról legyen szó. Az imént említett ítéletekhez képest az LG München kevésbé magas követelményeket támaszt a tudományos művek szerzői jogi védelmét illetően.

Összefoglalás és végkövetkeztetés

Az imént vázolt megfontolások azt mutatják, hogy a joggyakorlat által felállított alapelvek nyomán a tudományos publikációkat nem minden további nélkül illeti meg szerzői jogi védelem. Mert nem mindig, nem minden tudományos megjelenítés esetében van szó egyúttal az UrhG értelmében vett műről. Ebben az összefüggésben különösképpen azt kell figyelembe venni, hogy a szerzői jogi perben a szerzői jogi védelem lehetőségét megalapozó kritériumokat annak a félnek kell kifejtenie és bizonyítania, aki a szerzői jogi védelemre hivatkozik.¹³ Ennyiben elvileg nem létezik a mű szerzőségére (eredetiségére) vonatkozó vélelem a szerző javára.¹⁴ Ilyen körülmények között megfontolandónak tűnik, hogy a tudományos publikációk szerzőit az úgynevezett ro-

kon szerzői jogokról szóló előírások megfelelő alkalmazásával nem kellene-e legalább a teljesítés védelmében részesíteni harmadik személy beavatkozása ellen. Hasonló megfontolásokat korábban és ma is próbálnak érvényesíteni dizájn munkák¹⁵ esetében és a teljesítés védelme területén a hangmesterek körében.¹⁶ A hangmesterek teljesítésvédelme bevezetésének szükségességére a szövetségi kormány 1985-ös szerzői jogi törvénymódosításának keretében mindenesetre „a teljesítés védelmének a szerzői jogi törvényen belüli kiegyensúlyozott rendszerére” hivatkozva nemet mondott.¹⁷

A tudományos publikációkat illető teljesítésvédelmi jog bevezetésével el lehetne érni, hogy a szerzők a lehetséges adekvát részesedés alkotmányjogilag rögzített alapgondolatának megfelelően¹⁸ munkájuk gyümölcseiből minimálisan részesedjenek.

Stefan Haupt és Loy Ullmann

(A szerzők ügyvédek Berlinben; Dr. Haupt személyesen is részt vett a bonni Kunsthistortikertag rendezvényén)

JEGYZETEK

¹ Bullinger, in: *Wandtke/Bullinger*, Praxis-kommentar zum Urheberrecht, München 2002, 13 § Rdnr.4.

² *Loewenheim*, in *Schricker*, Urheberrecht. 2. kiadás, München 1999, Bevezetés Rdnr 27, 28.

³ *Loewenheim*, in: *Schricker*, 70§, Rdnr, 1; KG, GRUR 1973, 602, 604 – Hauptmabb Tagebücher: „[...] Egy régi kézirat vagy egy régi szöveg kiadása a szerzői jog szempontjából csupán technikai reprodukálás, nem pedig egyéni szellemi alkotás (Ulmer, Urheber- und Verlagsrecht, 2. kiadás, 1960. 119. l.). Ezeknek az úgynevezett »editio princeps«-eknek a szerzői jogi védelmét csak az UrhG 70 § szerint lehet tekintetbe venni [...]»

⁴ *Dreier*, in: *Dreier / Schulze*, Urheberrechtsgesetz, München 2004, Rdnr. 10, 51 §.

⁵ *Dreier*, in: *Dreier / Schulze*, Rdnr. 10, 5, 51§.

⁶ *Loewenheim*, in: *Schricker*; Rdnr. 81, 2. §.

⁷ *Loewenheim*, in: *Schricker*; Rdnr. 85, 2. §.

⁸ BGH GRUR 1991, 523 – 525 – Grabungssammlung; BGH GRUR 1986, 739–740 – ügyvédi perirat.

⁹ GRUR 1990, 124 skk.

¹⁰ GRUR 1990, 124, 126.

¹¹ Publikálatlan, Az.: 3 U 192/00.

¹² Publikálatlan, Az.: 7 O 19988/00.

¹³ BGH GRUR 1974, 740, 741 – Sessel.

¹⁴ Az UrhG 10.§-ának feltevése csak a szerzősége terjed ki. Egy ettől eltérő feltevés, amely személyes szellemi alkotást vélelmez, csak a GEMA-ra vonatkozóan elismert, átfogó repertoárja alapján. Vö. ehhez BGHZ 95, 274, 275 és 285, 288 – GEMA-feltevés I és II.

¹⁵ *Nordemann/Heise*: „[...] A grafika, a kommunikáció, a divat, a textil és a terméktervezés területén működő dizájnerek munkáinak teljes kizárása a védelemből először is azért mond ellent a szerzői jogi törvény szociális célkitűzésének, mert az egyébként szociálisan gyenge szerzőknek va hivatva biztosítani a jövedelmét, ezt a célt azonban az említett dizájnerek esetében majdnem teljesen elvétik [...]», Urheberrechtlicher Schutz für Designleistungen in Deutschland und auf europäischer Ebene, in: ZUM 2001, 128 skk.

¹⁶ A Szövetségi Parlament 1989. július 7-i nyomtatványa 11/4929, 45 skk.

¹⁷ A Szövetségi Parlament 1989 július 7-i nyomtatványa, 52. l.

¹⁸ BGHZ 17, 266 – 282 – Grundig Reporter; GGH GRUR 2002, 963, 966 – Elektronische Pressespiegel.

Messze távlatban a munkaerőpiac. A művészettörténet homályos kilátásairól a tanulmányok és a hivatás gyakorlása között

Paradicsomi időket a művészettörténész szakos végzős egyetemi hallgatók Németországban bizonyára soha nem éltek, mégis kénytelen az ember megállapítani, hogy a munkaerőpiaci helyzet az elmúlt tíz-húsz évben mélyreható szerkezeti változáson ment keresztül. Akárhogy is, ennek is többféle oka van, de nem lehet nem észrevenni, hogy a főiskolai diplomák kereslet és kínálat dolgában csak feltételelesen állnak egészséges arányban a heterogén álláspiaccal. A doktori cím mint mindig, most is egyenesen alapminősítésnek számít, úgyszólván feltétele a művészettörténet klasszikus szakterületein való elhelyezkedés lehetőségének. E minősítési szint alatt szüntelenül azon fáradoznak, hogy a tömegegyetemek komótosan hömpölygő folyamat reformokkal próbálják jobban kanalizálni a munkaerőpiac irányába. Jelenleg természetesen nehéz elhessegetni azt a gyanút, hogy a „reform” címkéje semmi más nem takar, mint a negatív statisztikák bürokratikus megtisztításának törekvését, mert túlságosan ritkán merül fel a kérdés, hogyan lehetne minden egyes szakot optimalizálni, mert végül is a munkaerőpiac ebben a tekintetben is régen önállósult.

A magiszterdiploma hitelét veszített kifutó modell. Elfogadottsága a munkaerőpiacon ugyan időközben, jó két évtizeddel kényszerű bevezetése után, addig terjedt, hogy általános ismertségre tett szert, de akként, aminek szánták, nevezetesen teljes értékű, a szakma gyakorlására minősítő főiskolai végzettségként nem sikerült elismertséget szereznie. Am sok ehhez kapcsolódó vágyott cél nem valósult meg, a nyolcvanas és kilencvenes évek hallgatótömegei magas szemeszterszámokat, magas lemorzsolódási arányokat és rossz pályakezdési mutatókat eredményeztek. Az okok kutatására, amely esélyt jelentett volna valódi reformokra, alig vagy csak félszívvvel vállalkoztak. Az úgynevezett „megnyesegetések” elég gyakran bizonyultak pusztá átcímkezésnek. Eközben a magiszterdiploma jobb, mint a híre, csak kezdettől fogva tartósan rosszabbodó keretfeltételek sújtják, melyek utóbb mintegy előre beprogramozottnak láttatják kudarcát. Egy mulasztást mindenesetre kertilés nélkül meg kell említeni: mindenhol kárhóztatták legalább az alapstudium feszezebb, propedeutikus szerkezetét, az „iskolássá tétel” általános gyanúja közepette egy hatékonyabb képzés lehetőségeit játszották el, anélkül, hogy felismerték volna azokat az esélyeket, amelyek egy szaknak a munkaerőpiac irányába mutató teljesítőképességét eredményezhetik. Azt, hogy most kívülről követelnek ilyesmit, mégpedig a dologban járatlanok szabta feltételekkel, keserű pirulaként kell lenyelnie az embernek. Hogy aztán a páciens meggyógyul-e ettől, az persze ismét csak kétséges.

Most tehát a Bachelor of Arts egy vonzó diploma előírt modellje lesz. Ez deklarált módon képesít a szakmára, és a hallgatók nagy része számára standard diploma kell hogy legyen. Sok német főiskolán ezért időközben új tanulmányi rendeket és új szakirányokat alakítanak ki, elég gyakran nem önként, hanem egyfajta előzetes védelemként, hogy a tervezés még meglévő szabadságát kihasználják. Az a kíváncsi, hogy az új tanulmányi rendek a korábbiaknál szakmaközpontúbbak legyenek. A bírálók ebben az egyetemeken afféle „elszakfőiskolásítását” látják, tehát annak az irányelvnek a feladását, hogy a tudományt a legmagasabb elméleti és módszertani színvonalon, nem konkrét célra irányuló alap kutatás bevonásával kell oktatni. De ilyen kompetenciára hol máshol lehetne szert tenni, ha nem az egyetemen? Ha alaposan megvizsgáljuk, az alkalmazhatóság kritériumának a humán tudományokban soha nem lehet oly

módon eleget tenni, hogy a pályakezdés sikeres automatizmussá válhatna, ugyanis az is elengedhetetlen, hogy a potenciális munkaadók könnyebben felismerjék saját állásprofiljukat. Valószínűsíthető, hogy a főiskolák mindig csak utána fognak kullogni a munkaerőpiac változóknak követelményeinek.

Az új bachelor-modellnek nemzetközi összehasonlíthatóságot, hallgatói mobilitást, a tanulás jobb lehetőségét, a tanulmányi idő lerövidülését és a lemorzsolódási arányok gyors csökkenését kell biztosítani. E célok megvalósításának kulcsát a modularizálásban (tananyagegységek) és a kvantifikációban, vagyis a kreditrendszerben (European Credit Transfer System = ECTS) látják. A valóság már most azt mutatja, hogy minden fakultás meghajlik a mindenkorai tartományi minisztérium előírásai előtt, minden szaknak újra integrálódnia kell saját fakultása terveibe. Hogy aztán ezáltal jobb kilátásai lehetnek-e a munkaerőpiacon, az ez idáig nem több feltevésnél. Az egy szakon belüli összehasonlíthatóság a különböző főiskolákon vagy tartományokban érvényes széttagolt modulmodellek miatt szükségképpen meghiúsul. A munkaerőpiac azonban Németországban minden tartományra, sőt már régóta legalábbis a német nyelvű szomszéd országokra is kiterjed. Az összehasonlíthatóság azonban sürgősen kívánatos volna, ha valóban el akarunk érni két dolgot: először is, hogy a fiatal végzős hallgatók ténylegesen elismert diplomához és így esélyegyenlőséghez juthassanak, másodsorban pedig, hogy a jövőbeni munkaadók minél előbb konkrét véleményt formálhassanak a bachelor standardjáról, és hogy az úgynevezett olcsó tanulmányokkal kapcsolatos előítélet ne rögzüljön. Jelenleg Németországban olyan trendek rajzolódni látnak ki, hogy a bachelor-tanulmányok magvaként ésszerű módon alap-, korszak-, módszer- és gyakorlatmodulokat kell teljesíteni, melyek során a kombinációk és a részarányok bizonyára különbözőképpen alakulnak majd. A hallgatói mobilitás esetében azonban, ECTS ide vagy oda, továbbra is megmarad a beszámíthatóság problémája.

A bachelor elfogadottsága szempontjából döntő tényező lesz, hogyan viszonyul ehhez a diplomához a közszolgálati szféra. Ez annyit jelent, hogy nemcsak egy fiktív fizetési csoportosítást szabnak meg, hanem hogy olyan konkrét munkahelyszerkezeteket is kialakítanak majd, amelyek a bachelort számításba veszik. A munkahelyek előtt ott a feladat, hogy olyan állásokat hozzanak létre például a múzeumban vagy a műemlékvédelmi hivatalban, amelyek a kompetenciák lehetőleg fair differenciálásán alapulnak. Valószínűnek látszik, hogy a szabadpiac először kívárá magatartást fog tanúsítani, elsősorban azon törekvést illetően, hogy az egyetemet frissen végzetteket afféle olcsó munkaerőként alkalmazza, amíg a közszolgálat legalább meg nem szabja az irányelveket.

A magasabb minősítés a tervek szerint olyan konzekutív tanulmányokat jelentene, amelyek során a bachelor után szabályos esetben egy olyan, saját modulstruktúra alapján végzendő kétéves mester-tanulmány következik, amely az egykori magiszteri végzettséggel tekinthető egyenértékűnek. Ez tehát az eddigi kilenc helyett legkevesebb tíz szemesztert jelent. Nem nehéz megjósolni, hogy az egyik fontos kitérés cél, nevezetesen a doktori fokozatot szerzők életkorának csökkentése kezdettől fogva meghiúsul. Az eddigi tapasztalati értékek ismeretében a diplomák ilyen monumentalizálása mellett az várható, hogy a végzős hallgatók tulajdonképpeni célcsoportja tényleges pályakezdésekor átlagosan inkább idősebb lesz. Az idevágó felmérések világosan megmutatták, hogy a munka világában ezt senki sem helyesli. Lehetőséget jelenthetne, ha megfelelő osztályzat és ajánlás esetén közvetlenül a BA után lehessen promoválni. Ha az új képzésformákat a hallgatók és az oktatók együttes szempont-

jából nézzük, akkor elsősorban az az aggály merülhet fel, hogy a tudományt megbénítja a bürokratizmus.

Hogy a bachelor-politika technokratikus gondolkodása ezen túl mennyire aszociális is, az abban mutatkozik meg, hogy magától értetődően nappali tagozatos tanulmányokból indul ki. A tanulmányi rendek megtervezésekor 40 órás tanulmányi héttel számolva becsülték fel a hallgatók 10 hónapos évi munkateljesítményét. Némelyek talán titokban még örülnek is annak, hogy a hallgatókat végre egyszer a munka világának kritériumai szerint mérik. Ez a tanulmányi politika azonban alaposan félreismeri a társadalmi valóságot, hiszen a hallgatók zöme kénytelen a képzését teljes egészében vagy részben mellékállások révén finanszírozni, történjék ez akár a pusztá megélhetés okán, vagy a tanulmányokkal kapcsolatban felmerülő, közismerten nem csekély járulékos költségek miatt (kirándulások, utazások, fényképezés, kiállítások, könyvek etc.). Ha tehát valaki a BA-tanulmányait az előirt tanulmányi idő alatt akarja elvégezni, akkor aligha tud azon kívül még alkalmi munkákat is vállalni. Viszont ha erre, mint mindig is, rákényszerülnek a hallgatók, és továbbra is jellemzően ilyen lesz a helyzet, mint ahogy a biztosítás nélküli munkaerő népgazdaságilag régóta meghatározó tényező, akkor a BA-tanulmányok ideje egyértelműen meg fog hosszabbodni. Egy további szempont élezheti még a helyzetet, mivel szociális ösztöndíj [német kontextusban: Bafög = 'Bundesausbildungsförderungsgesetz'] akkor is csak az első diplomáig járna, vagyis a BA-tanulmányok 6 szemesztere után már nem lehetne számolni vele. Annál nehezebb lesz akkor a kitanult szakmákban magasabb kvalifikációt szerezni, és a további képzés még jobban kitolódik. E pillanatban csak találgatni lehet arra vonatkozóan, hogy hány hallgató folytatja majd tanulmányait a BA után, és törekszik MA vagy doktori fokozat megszerzésére. Erősen kétséges, hogy a mai adatokból kell-e kiindulnunk.

Egy utolsó szempontot szeretnék még említeni, mivel ez évtizedek óta egyre fontosabbá válik, és valószínű, hogy a jövőben egyértelműen az előtérbe kerül. A művészettörténet a tanulmányi szakirányok spektrumában egyfajta szolgáltató szak. Nem lehet nem észrevenni, hogy a szak attraktivitása igen sok szenior hallgatót és vendéghallgatót vonz. Ennek a társadalmi csoportnak már korántsem felel meg a népfőiskolák kínálata, a részükről felmerülő változatosság- és színvonaligényt csak az egyetem képes kielégíteni. Ráadásul a népfőiskolán gyakran egyetlen kurzus többbe kerül, mint amennyi az egyetemen egy teljes szemeszterre szóló vendéghallgatói tandíj. Az egyetemen természetesen van bizonyos társadalmi kötelezettsége, és azt a feladatot, hogy kifelé társadalmi folyamatokra és művelődési igényekre reagáljon, feltétlenül teljesítenie kell, hiszen minden tudománynak szüksége van elfogadottságra a nyilvánosság körében, ami egyszersmind legitimitációját is szavatolja. Az életkor alakulásának demográfiai adatai azt jelzik, hogy folyamatosan növekedő igényekkel kell számolni, és ezek a vonzó szakokat fogják terhelni. A BA és MA szorosan megszabott curriculumában a jövőben olyan kapacitásproblémák várhatók, amelyek nem csupán az előadótermi üléshelyekért folytatott nemzedékharcban fogják éreztetni hatásukat. A művészettörténet igen előkelő helyet foglal el közneveltség dolgában, ám ezt semmilyen oldalról nem honorálják.

(A szöveg rövidített formában megjelent in: *Kunsthistoriker aktuell. Mitteilungen des österreichischen Kunsthistorikerverbandes* 20, 2003/3, 1.)

Roland Kanz

A német bachelor elfogadottsága a munkaerőpiacon

Tulajdonképpen egészen csodálatosan hangzik az egész, hiszen a bolognai folyamat évek óta aktuális gazdasági kívánalomnak tesz eleget. E követelmény értelmében már régóta fiatalabb, nemzetközi szinten összevethető diplomával rendelkező friss diplomásokra és a korábbiánál több főiskolai és egyetemi hallgatóra van szükség. Azonkívül a nemzetközi munkaerőpiac egyre differenciáltabb követelményeket támaszt az új nemzedékekkel szemben. Olybá tűnik, hogy ezt a variabilitást kínálják a munkaadóknak az újfajta diplomák: a modulokra épülő tanulmányi modell egyfelől olyan végzősöket bocsát ki a munkaerőpiacra, akik bachelor-diplomájuk tanúsága szerint általános alapképzésben részesültek, így afféle generalistáknak tekinthetők, másfelől egyúttal olyan tapasztalt master-végzettségűeket is, akik szakmai és tudományos szempontból magasabban kvalifikáltak és nemzetközileg konvertálhatóbb képzést kaptak, mint korábban.

A bachelor- és master-diplomások iránti igény tehát mindenképpen fennáll. A konkrét kereslet mindazonáltal az eddigi tapasztalatok tükrében másképp fest: a vállalatoknak egyelőre csak 11,5%-a foglalkoztat bachelor-okat, és mindössze alig 10%-a kínálja munkát master-végzettségűeknek. Ennek a tartózkodásnak természetesen részben az lehet az oka, hogy Németországban csak 2001 óta vannak forgalomban az újfajta egyetemi diplomák. A kerekén 11 000 felkínált egyetemi szakiránynak még csak 19%-a bachelor- és master-szakirány, jóllehet az újfajta végzettség bevezetését a felsőoktatási kerettörvény már 1998 óta rögzíti. A BA és MA elfogadottsága a tapasztalatok alapján a munkahelyet kínáló vállalat nagyságával arányosan nő: kis cégeknél az alkalmazottnak csak alig 3%-a bachelor, nagyobb cégeknél ez az arány meglepő módon már több mint 27%. Még nem vizsgálták ebben az összefüggésben, hogy a kis cégeknél azért ilyen csekély-e a BA-minősítésű foglalkoztatottak száma, mert ezeken a helyeken alapvetően kevesebb diplomás munkaerőre van igény, mint nagyobb cégeknél.

Nemcsak a cégek, hanem a hallgatók is visszafogottan reagáltak mind ez idáig az új diplomákra: az összes hallgatónak csak 3,5%-a él az új ajánlatokkal. A tanulmányaikat kezdő hallgatóknak még csak 6,4%-a választja a bachelor-vagy master-tanulmányokat (ezekre az eredményekre jut a kölni gazdasági intézet (IW Köln): 'Akzeptanz und Karrierechancen von Bachelor- und Master-Absolventen deutscher Hochschulen' [A német főiskolákon bachelor- és master-diplomával végzett hallgatók elfogadottsága és karrieresélyei] Köln, 2004. szeptember). Szkepszis uralkodik mind a gazdaságban, mind a hallgatók körében – mindenekelőtt az új bachelort illetően, noha ezt a diplomát elvileg mindkét csoport jónak ítéli. A hallgatók mindazonáltal kritikusan viszonyulnak hozzá, ha a saját szakterületükön vezetik be (Hochschul-Informations-System-Studie 2003).

Mi lehet az oka ennek az idegenkedésnek? Legalábbis sejthető, hogy a hallgatók eddig azért reagáltak elbizonytalanodottan, mivel a gazdaságból érkező reakciók a bachelor-diplomára – legalábbis kezdetben – nem voltak különösebben pozitívak: éppenséggel a BA tekintetében a nagy, multinacionális cégekben láttak esélyt. Ezzel a szkepszissel mindenekelőtt a bacheloroknak kell megküzdenie, hiszen bachelor-diplomások foglalkoztatására a munkaadók részéről a mai napig nincsenek konkrét biztosítékok. Legalábbis máig nem állnak rendelkezésre megbízható adatok a pályakezdők elhelyezkedése vonatkozásában, teszem azt, olyan példák, mint az imént idézett kölni tanulmányban, amely csupán szűrőpróbaszerűen kérdez ki cégeket az új diplomák

elfogadottságáról (a cégek körében végzett véleménykutatás olyan kérdőív alapján történt, amely elsősorban a „szakemberszükséglet”, illetve az „álláskeresők képesítése” témákra összpontosított. A kérdőívben feltett kérdésekre 672 különböző területen működő cég adott választ 2004 májusa és júliusa között. A válaszmegtagadók aránya egyébként mindössze 14% volt).

Az új tanulmányi rendszernek kétségtelenül az az alapja, hogy a gazdaság kész munkahelyet teremteni a BA-diplomásoknak. Másképpen fogalmazva: a BA-tanulmányi modell létében veszélyeztetni, ha elfogadásával kapcsolatban továbbra is problémák merülnek fel a munkaerőpiacon. Ugyanis az egyetemeken folyó bachelorképzést csak a gazdaság részéről mutatkozó kereslet igazolja egyáltalán, mert a bachelor-diplomások számára – ellentétben a master-hallgatókkal – a tudományos pályafutás alternatívaként nem jöhet számításba. Továbbá a tanulmányok befejeztével a bachelor számára nem feltétlenül adott egy kész pályakép, változatos szakmai és tudományos tapasztalatokat csak a későbbi pályáján tud szerezni, illetve konkrét formában hasznosítani.

Ha nem akarjuk, hogy a bachelor mint tanulmányi modell csődöt mondjon, akkor mindenképpen politikai támogatásban kell részesülnie. A tudományos szervezetek és szövetségek nagy többsége már régen síkra is szállt a BA és a MA mellett (Például HRK, 1977; KMK, 1999; Wissenschaftsrat, 2000). Az effajta deklarációk azonban nem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy a bachelor imázsát tartósan fényezték a nyilvánosságban. És így következtek 2003-ban és 2004-ben célzott és koncentrált akciók: 2003 decemberében Észak-Rajna-Wesztfália [NRW] Tudományos Minisztériuma, az NRW Munkaadók Szövetségeinek Tartományi Egyesülése, az Ipari- és Kereskedelmi Kamarák Egyesülete, a Nyugatnémet Iparkamara, az NRW Tartományi Munkaügyi Hivatal és a Felsőoktatásfejlesztési Központ (CHE) tájékoztatási offenzívát indít bachelor- és master-ügyben; 2004 tavaszán vezető német cégek személyzeti vezetői közös nyilatkozatban állnak ki az új tanulmányi formákra történő következetes átállás mellett. Ekkor ígéreteket tesznek a bachelor-végzettségűek munkába állási és fejlődési lehetőségeiről saját cégeiknél. A nyilatkozat a német Stifterverband 'Bachelor welcome' akciójának (lásd www.stifterverband.de) része.

A munkaadók egy további állásfoglalása a bachelor elfogadásával kapcsolatban a Német Munkaadók Szövetségének Szövetségi Egyesülete (BDA) által kibocsátott memorandum, amelyben a kibocsátók a felsőfokú képzés korszerűsítéséért állnak ki, és amely igen nyitottan viszonyul az új tanulmányi renchez, illetve az új diplomákhoz. A továbbiakban a Stifterverband a HIS Információközpontnak megbízást adott egy tanulmányra, amely a bachelor diploma munkahelyi elfogadottságáról hivatott tájékoztatást adni (Kolja Briedis/HIS-Hochschul-Information-System: 'Bachelorkarrieren unter der Lupe – der Bachelor als Sprungbrett?' Erste Ergebnisse zum Verbleib von Absolventinnen und Absolventen mit Bachelor-Abschluß ('Bachelor-karrieren nagyító alatt – bachelor mint ugródeszka? A bachelor-diplomások pályán maradásának első eredményei'), Berlin, Oktober 2004). Ha a tanulmány egyes részei biztatónak tűnnek is, azért ez az adatfelvétel nem mondható reprezentatív jellegűnek. A huzán tanulmányokat a tanulmányok csak igen csekély mértékben veszi tekintetbe. A megkérdezettek jelentős hányada informatikai, gazdaságtudományi, agrár-, erdőszeti és élelméztudományi vagy esetleg egészségtudományi szakokon tanult. A tanulmány 36,2% szakfőiskolán végzett, azaz ún. FH-bachelort és 65,8% egyetemen végzett bachelort vizsgál. Közülük 11,2% tanult humán tudomány szakokon. A HIS-

tanulmány nagyon világosan mutatja, hogy a szakfőiskolákon szerzett bachelor-diploma összességében nagyobb megbecsültségnek örvend, mint az egyetemen szerzett: a BA-tanulmányok keretében kapott szakmai felkészítést az egyetemi BA-diplomások 29%-a ítélte jónak vagy nagyon jónak. A szakfőiskolákon ezzel szemben az FH-diplomások 42%-a nyilatkozott pozitívan. Az FH-bachelorok elhelyezkedési aránya is magasabb, mint az egyetemen szerzett bachelor-végzettségűeké (a diploma megszerzése után kilenc hónappal az FH-bachelorok több mint háromnegyede, az egyetemi bachelorok egynegyede folytat szabályszerű keresőtevékenységet).

A HIS-tanulmányból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le: minthogy a szakfőiskolán végzett bachelorok a munkaerőpiacon jobban „közvetíthetők”, az egyetemi bachelor-diploma a hallgatók körében kevésbé népszerű, mint a szakfőiskolákon. A BA előnyben részesítése a szakfőiskolákon továbbá valószínűleg azzal is összefügg, hogy a bachelorképzés alapvetően jobban megfelel a gyakorlatra orientált szakfőiskolai tanulmányi modellnek. Az egyetemi bacheloroknak a humán tudományokban tapasztalt csekély részesedése arra utal, hogy ezen a területen az ilyen diploma még kevésbé megszokott, mint más szakterületeken (két példa: összesen 50 germanisztika-szakirányból 13 BA-, illetve MA-szakirányt kínálnak; összesen 47 művészettörténet-szakirányból csak nyolc BA-szakirány választható; a számok forrása a HRK-Hochschulkompaß (Felsőoktatási iránytű); www.hochschulkompass.de).

A „bachelor” tehát – legalábbis a német felsőoktatási intézményekben – kevésbé konkrét megnevezés egy olyan tanulmányi modellre, amely adhat szakmai képesítést – mint ahogy a szakfőiskolán végzett bachelorok esetében gyakran ez a helyzet –, olykor azonban nem valamely szakmára képesítő diplomával zárul, ez utóbbi pedig általában egyetemi szakirányokra vonatkozik. Ezért utasította el szabályszerű diplomaként a bachelort több tudományos szakmai társaság és a kilenc legnagyobb műszaki egyetem. E tudósok felfogása szerint mérnökök, gyógyszerészek, fizikusok, jogászok és evangélikus lelkészek számára szükséges a master-képesítés (a KMK [Kultusministerkonferenz] reagált erre az álláspontra és 2004 novemberében a leghatározottabban a bachelor mellett emelt szót, még ha nem minden szakma esetén képesít is az adott szakmára). Indoklásként a szervezetek általánosságban megemlítették, hogy a hallgatóktól elvárt képesítés csak master-szintű tanulmányok révén szerezhető meg, bachelor-szintű tanulmányok révén nem. Hasonlóan látja ezt a bölcsészettudományi karok gyűlése is, amely kétségbe vonja, hogy a BA-diploma beválna a szakmába való bekerüléskor a hallgatók többsége számára. Tehát a szabályszerű képzésben megmaradhatna a két szakra épülő tanulmányi struktúra, a master-szint pedig a magiszter-végzettségnek felelne meg.

Készségességüket még azok a cégek is meghatározott előfeltételekhez kötik, amelyek elvileg az új BA-diploma mellett teszik le a voksukat. Előfeltételeik mindenekelőtt a végzett hallgatók ismereteire és képességeire vonatkoznak (a következő helyeken részletesen megtalálhatók: www.iwkoeln.de/data/pdf/content/trends03-04-4.pdf). A bachelor-diplomás pályakezdők kezdő fizetéséről is szót kell még ejtenünk. Azok a vállalatok, amelyek az újfajta diplomákat a „Bachelor welcome” kezdeményezéssel támogatják, ezt a fogadókészséget „a jövőbeli tanulmányi szakirányok és képesítések tartalmára, struktúrájára, minőségére és összevethetőségére vonatkozó lényegi követelményekkel kapcsolják össze. A BA-diplomások tudományszakuk alapvető tudásanyagának birtokában kell hogy legyenek, és ezen túlmenően fontos módszertani és szociális kulcskompetenciákkal kell hogy rendelkezzenek. Ily módon a BA-nak mint

szakmára képesítő végzettséget jelentő szabályszerű szakiránynak kell megszilárdulnia. Az a körülmény, hogy egyik-másik szakma olyan igényeket támaszt, amelyek master-szintű tanulmányokat követelnek meg, mit sem változtat ezen az alapelven.” A továbbiakban olyan „tanulmányi kínálatokat kellene kialakítani, amelyek több évnyi szakmai tevékenység után is felvehetők és a szakma gyakorlása mellett elvégezhetőek.” Egy pótlólagos kiegészítő diploma (Diploma Supplement) eszerint egyértelműen emelné a tanulmányi követelmények – és tartalmak – átláthatóságát. Ezen túlmenően a cégek bevezetnének egy minősítő listát, ún. „employability-index”-et, amely kiválthatna minden olyan írásbeli pályázatot, amely annak megállapítására szolgál, hogy van-e értelme egyáltalán személyes beszélgetésre behívni az állásra pályázót.

Milyen perspektívái lehetnek a bachelor-szintű képzésnek a művészettörténetben? Szüksége van-e egyáltalán a munkaerőpiacnak a Bachelor of Artsra, amely Németországban csak néhány egyetemen és alig öt éve létezik? A művészettörténet területén néhány évvel ezelőtt egy széles körű kérdőíves vizsgálat keretében művészettörténészekről próbálták meg „a szakmai helyzetről átfogó ismereteket” nyerni (vö. Roland Kanz [szerk.], *Kunstgeschichte und Beruf, Gegenwart und Zukunft eines Studienfachs auf dem Arbeitsmarkt*, Weimar 1999). A vizsgálat során a felmérésben együttműködő diákok a szakma különböző szféráiból – a múzeumokból, a műemlékvédelmi hivatalokból, a műkereskedelemből, a galériákból, aukciósházakból és utazásszervező cégekből – egy-egy reprezentatív csoportot kérdeztek meg. A kérdőíveken (A kérdés napja: 1999. június 22.) az egyes szakmai területek képviselőinek olyan kérdéseket is feltettek, hogy be kellene vezetni „a bakkalaureátus-diplomát, hogy annak milyen képesítéseket kellene nyújtania, és hogy a magiszter-diplomához képest milyenek ítélték a szakmai esélyei.” Az eredmény csoportonként teljesen különböző volt: A múzeumok és a műemlékvédelem területéről egyértelműen negatív válaszok érkeztek. Az itt dolgozók olyan „átcímkezési trükk”-ről, „humbgról” vagy „nivellálásról” beszéltek, amely senkinek sem használ. Másképp látták a dolgot a műkereskedelemben: ebben a szférában nagyon is üdvözlőnek a bachelor-diplomásokat, „mivel ők fiatalabban lépnének be a kereskedelmi életbe”. A bachelor további kritikát is kapott: egyfajta „eliskolásítástól” kell tartani, „mert ha már csak arról volna szó, hogy egy bizonyos tananyagmennyiséget kell elsajátítani, akkor a végzősök már az áhított alapképzettséggel sem rendelkezének többé”. Emellett azonban az új képzési forma esélyeket is rejtene: ha az ember a bachelor-vizsgát „módosított köztes vizsgaként” tenné le, „akkor az úgynevezett küszöbfelelmet is határok között lehetne tartani és ha valakinek további tanulmányi tervei vannak, idővesztés nélkül megvalósítható az átmenet a magiszter-tanulmányokba”.

A karlsruhei műszaki főiskola a 2003/2004-es téli szemeszterben a következő címmel tartott szemináriumot: „Bachelor a gazdaságban (ismeretlen)? – teszünk valamit”. Ezúttal is hasonló eredményekre jutottak: a tanácskozást mindenekelőtt azért szervezték, hogy „a humán- ill. társadalomtudományok terén megjelenő új BA-képzés tekintetében a gazdaságban mutakozó információs rések kitöltésének lehetőségét” átgondolják (vö. ehhez www.stud.uni-karlsruhe.de/-uulq/projekt.html). A karlsruhei vizsgálatok szerint a munkaadók kb. fele hézagosnak tartja a végzett hallgatók tanulmányaival és kvalifikációival kapcsolatos ismereteit: „sőt 22%-uk még soha nem is hallott ilyesmiről. A megkérdezettek majdnem 90%-a sem nem kapott soha pályázatot BA-diplomástól, sem nem foglalkoztatott BA-diplomával rendelkezőt.” Az új Bachelor of Arts minősítésük számára szóba jöhető lehetséges tevékenységi kö-

rökre vonatkozó kérdésre válaszként a leggyakrabban az archívumok és a kutatás, a PR-tevékenység, az adminisztráció, a szervezés és a marketing területét nevezték meg. Ebben az összefüggésben a megkérdezetteknek több mint 64%-a megfontolónak tartja, hogy érdemes volna „vitát kezdeményezni a kulturális szférában jelenleg létező állástípusok megváltoztatásáról”. Azt a tényt, hogy a frissen végzett diplomások fiatalabbak, a megkérdezett potenciális munkaadók többsége nem tartotta olyan fontosnak, mint a gyakorlatközpontú képzést vagy a kiegészítő szakképzettséget.

A munkaügyi hivatal már reagált a művészettörténészek számára kidolgozott újfajta bachelor-kínálatra. A munkaügyi hivatal honlapján az áll, hogy „A művészettörténet szakirányt választó bacheloroknak [...] sokféle foglalkozási terület” kínálkozik: „Elsősorban az építészet és a festészet, a művészi grafika történeti fejlődésével foglalkoznak. Vizsgálatokat, kutatásokat végeznek és forrástanulmányokat készítenek. Továbbá gyakorlatközpontú tudásuk segíti a bachelorokat kiállítások szervezésében, a könyvkiadásban vagy könyvtárakban és főiskolákon folytatott tevékenységükben. A biztosítási szakmában pl. antikvitások és egyéb műtárgyak szakvéleményezését, becsüsi értékelését végzik.” (www.arbeitsamt.de) A munkaügyi hivatalon keresztül ez idő szerint az egész országban hat művészettörténész-Bachelor of Artot keresnek (2004. december 10-i állapot).

Van-e tehát esélye a bachelornak a művészettörténetben? A modularizáció és a bachelor/master tanulmányi rend témájáról rendezett workshop, amelyre a három berlini művészettörténeti intézet Modularizáció Munkaközössége és a Német Művészettörténészek Szövetsége együttműködésében 2003 májusában került sor, világos és politikailag provokatív választ adott erre a kérdésre: A rendezvényen az egyik hozzászóló úgy ítélte meg, hogy a „bachelor- és masterképzés bevezetése” „ésszerűséget és szellemet nélkülöző vállalkozás” (az idézet forrása a workshop jegyzőkönyve, 4. oldal). „Azt állítani, hogy a BA megszerzése egyúttal az első szakmai képesítést is jelenti – nem egyéb, mint »a hallgatók megtévesztése«”. „A művészettörténet számos szakterületén még a magiszteri minősítés sem képvisel elégséges szakmai kvalifikációt, így aztán a BA munkaerőpiaci elfogadottsága erősen kétséges.” Ugyanígy áll a helyzet a mobilitás gyakran hangoztatott érvével. Az újfajta bachelor- és masterdiplomák éppenséggel egyáltalán nem egyszerűsítenek le az átjárást az egyik felsőoktatási intézményből a másikba.

Ez utóbbi lehetőség mellett tör lándzsát egy, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* hasábjain megjelent cikk, amely 2004-ben nagy felzúdulást keltett. Az újságcikk egy olyan közvéleménykutatásról számolt be, amelyet 60 észak-amerikai és kanadai főiskolán végeztek, és amelynek eredményeképpen az derült ki, hogy „a német bachelordiplomát ott nagyrészt nem ismerik el” („Deutscher Bachelor in Amerika nicht anerkannt” (‘Amerikában nem fogadják el a német bachelordiplomát’, in FAZ, 2004. 10. 13.). A „német bachelor- és masterdiplomák remélt nemzetközi érvényessége, következőképpen a bolognai folyamat célja ezzel megghiúsult, hiszen Nagy-Britanniában sem ismerik el egyenértékűként a német bachelort.”

A CHE (Centrum für Hochschulentwicklung) egyik aktuális tanulmánya – Ország-tanulmányok az USA-beli, angliai, ausztráliai és kanadai bachelor-modellről – arról tanúskodik, hogy olykor még ezek az angolszász modellek is erősen különböznek egymástól, azaz hogy a bachelor-diplomák szigorú értelemben véve nemzetközi szinten nem összevethetők (vö. ehhez: Witte/Rüde/Tavenas/Hüning: 'Ein Vergleich angel-

sächsischer Bachelor-Modelle: Lehren für die Gestaltung eines deutschen Bachelor? [Az angolszász bachelor-modellek összehasonlítása: tanulmányok a német bachelor kialakítására nézve?] című CHE-tanulmányát, in Arbeitspapier, Nr.55, 2004. május, letölthető a következő címről: www.che.de/downloads/AP_55.pdf). Tehát Németország még tanulhat más országoktól. Ezzel az új képzésfajták bevezetése mellett szóló erős érv vész el: ha tehát – szemben az ígéretekkel – a hallgatói mobilitás a BA és az MA révén nem nő, a munkaerőpiacon sem várható nagyobb rugalmasság.

Ha mindezt a művészettörténet szakkal kapcsolatban is átgondoljuk, mindjárt több kérdés is felvetődik: milyen esélyei vannak valójában a bacheloroknak és mestereknek? Létrejönnek-e új szakterületek az új diplomák eredményeképpen? Hogyan festenek a BA-ra és MA-ra kidolgozott tanulmányi rendek Németországban? Összehasonlíthatók-e ezek az angolszász modellekkel? Milyen szerepet kap ebben a szakmai képzés? Minden felsőoktatási intézményben egységes követelményeket támasztanak-e majd a bachelor, illetve a master szintű képzésben részt vevő hallgatókkal szemben? Ténylegesen megkönnyítette-e a modularizált képzési rend a szakirányváltást?

Antje Allroggen

A bachelor- és masterképzés bevezetéséről a művészettörténetben. Jelentés a Humboldt Egyetemről

29 európai ország oktatási minisztereinek 1999 nyarán kelt közös nyilatkozata, az úgynevezett „Bologna-nyilatkozat” és a 2000-ben megtartott német kultuszminiszeri konferenciának a „Bologna” elnevezésű program megvalósítására vonatkozó politikai döntése az elmúlt években a művészettörténetben is vitákhoz vezetett. Ezek a viták elsősorban arról szóltak, hogy a politika által megfogalmazott reformcélok megvalósításával hogyan érhető el a német diplomák nemzetközi összehasonlíthatósága és versenyképessége, a tanulmányi idő lerövidítése, valamint a hallgatóknak a konzekutív bachelor- és masterképzés bevezetése révén megvalósítható nagyobb mobilitásra való ösztönzése. A vita arról is szólt, hogy ezek a viszonylag zárt rendszerű tanulmányi formák alkalmazhatók-e egyáltalán olyan humán tudományos szakokon, mint a művészettörténet, vagy nem vezethetnek-e odáig, hogy az oktatást lehasítják a kutatásról. A Humboldt Egyetem művészettörténet-szemináriuma időközben úgy döntött, hogy a bachelor és a master új képzésformájának bevezetését gördülékenyen fogja levezényelni. Berlinben a művészettörténeti tanszékek először is abban egyeztek meg, hogy modulrendszerűvé alakítják a meglévő magiszterképzést, hogy mielőtt véglegesen bekövetkezne az átállás a BA-ra és MA-ra, addigra már rendelkezzenek tapasztalatokkal az ilyenfajta tanulmányi struktúra működésével kapcsolatban. Időközben nemcsak azért változott meg a helyzet, mert legalábbis a Humboldt Egyetem és a Freie Universität egyetemi vezetése is sürgetni kezdte a 2000-ben megtartott kultuszminiszeri konferencia által elhatározott tanulmányi reform gyors végrehajtását, hanem még az is közrejátszott, hogy ez a törekvés a Humboldt Egyetemen anynyiban sikeresnek bizonyult, hogy számos szakon már bevezették a BA-t. Ennek megfelelően a magiszterképzésre jelentkezőkre vonatkozó felvételi keretszámokat ezeken a szakokon nullára redukálták. Ezzel jelentősen rosszabbodtak a megmaradt magiszterképzés számára biztosított keretfeltételek. Belátható, hogy a magiszter-

képzésben részt vevő hallgatók rövid időn belül már alig fognak tudni valamilyen mellékszaktot választani maguknak. Már a 2004/2005-ös téli szemeszterben sem volt lehetőség arra, hogy valaki mellékszakként valamilyen nyelvet válasszon. Kiesett továbbá például az újabb német irodalom, a szociológia, a politológia és a közeljövőben már a történelem és a filozófia szak sem vesz fel magiszteri tanulmányokat folytató hallgatót. E helyzetet tekintve nem tűnt ésszerűnek ragaszkodni a magiszterképzés fenntartásához a művészettörténet oktatásában. Dacolva azzal, hogy – mindezeket figyelembe véve, a tanulmányi reformmal szemben táplált szkepszisből adódóan – sokan attól tartanak, hogy az majd az egyetemek színvonalának középiskolai szintre süllyedéséhez, egyszersmind a tudományos képzés ellaposodáshoz is fog vezetni, most az a fontos, hogy a tanulmányok újrastrukturálásával együtt járó módosításokat a művészettörténet szempontjából a lehető legproduktívabban sikerüljön kialakítani.

A Humboldt Egyetem művészettörténeti tanszékének a bachelor- és a masterképzésre vonatkozó aktuális tervezete a művészettörténet diszciplináris autarkijából indul ki. Ez azt jelenti, hogy a művészettörténet saját BA- és MA-képzést kínál. Ez a függetlenség nem gátja, hanem előfeltétele lehet az olyan szomszédos szakokkal való produktív együttműködésnek, mint a média- és művészettudomány vagy a régészet, de jelenthet esetleges közösen indított előadásokat vagy szemináriumokat, akár még a gender tanulmányokkal is. A tanulmányi export vagy import koordinációjára intézményi szinten egy tanulmányi és oktatási bizottságot készülnék létrehozni.

Ezen kívül egy doktori iskola létrehozását tervezik. Erre megfelelő tanulmányi teljesítmény esetén közvetlenül a BA-képzés befejezése után is lehet majd jelentkezni, még hozzá úgy, hogy a MA-képzés továbbra is fakultatív marad. Ez a terv azzal a jogos félelemmel vet számot, hogy a művészettörténetben, amelynek sok szakterületén már korábban is így volt, a tanulmányi reform következtében előfeltétel lesz a doktori minősítés megszerzése, ez pedig inkább a tanulmányi idő meghosszabbításához, nem pedig lerövidítéséhez vezethet, és így az egyik leglényegesebb reformcél nem teljesülne; ez az egyik leggyakrabban hangoztatott érv a tanulmányi reform ellen.

A művészettörténeti BA-képzés nem úgynevezett monobachelor-képzésként, hanem kombinált bachelor-képzésként szerepel a tanulmányi kínálatban, azaz mint fő szak, amely egy másik szakkal kombinálható, valamint mint más fő szakok mellé felvehető második szak. A képzés tartalmi struktúrája lényegében azon viták nyomán alakult ki, amelyeket egy olyan, egyetemeken átívelő berlini munkacsoportban folytattak, amely a Technische Universität, a Freie Universität és a Humboldt Egyetem képviselőinek részvételével a modulrendszer előkészítését végezte. Ennek a munkacsoportnak az volt a célja, hogy a lehető legnagyobb kompatibilitást érje el a berlini egyetemeken működő művészettörténeti képzésrendek között, azaz, hogy ne korlátozódjék a pillanatnyilag érvényben levő tanulmányi rendek feltételei között megvalósuló hallgatói mobilitás. Ez a csoport 2003 májusában a Német Művészettörténészek Szövetségével közösen Berlinben workshopot szervezett a modularizáció és a bachelor/masterképzés témájáról, hogy a Németországban, továbbá Svájcban működő művészettörténeti intézetek és tanszékek szempontjából távlatosan megvitassák a felsőoktatási reformot és az ahhoz kapcsolódó nehézségeket (jegyzőkönyv: www.ikg.unibe.ch/bologna/pdf/workshop-berlin-prot.pdf). Egyelőre még kétségesnek látszik, hogy valóban megvalósul-e a tanulmányi reform egyik legfőbb célja, a hallgatók nemzetközi mobilitása. Olybá tűnik, hogy a bachelor- és masterképzés bevezetése sem változtat azon a körülményen, hogy Európa-szerte jelentős különbségek vannak az egyes szak-

irányok képzési rendjében és a teljesítendő követelmények tekintetében. Ezeknek a problémáknak a kiküszöbölésére a jövőben az egyetlen lehetőség a külföldön, valamint más német egyetemi tanszékeken és intézetekben végzett tanulmányok elismerésének rugalmas és antibürokratikus kezelése lehet.

A művészettörténeti BA-képzésre kidolgozott tanterv a Humboldt Egyetemen jelenlegi változatában összesen kilenc modult foglal magában, amelyek három-három különböző típusú előadásból, illetve szemináriumból állnak. Két modul témája a bevezetés a művészettörténetbe, három modul a korszakokra összpontosít, a középkor, az újkor, valamint a modernség és a jelenkor művészettörténetét öleli fel. Míg ezek a tanulmányi egységek arra szolgálnak, hogy a hallgató áttekintést kapjon a művészet történetéről, a hatodik modul egy „Humboldt-specifikus” témát, képtudományt, módszertant és tudománytörténetet tartalmaz. Speciális szakterületek ellátásához szükséges kiegészítő képzésre két további modul keretében nyílik mód. Ezek egyfelől a hallgató médiakompetenciájára, többek között a kép-adatbankok kezelésével kapcsolatos ismeretek megszerzésére és a művészettörténetnek a médiában való megjelenítésére irányulnak, másfelől a múzeumokban, kiállítóhelyeken és a műemlékvédelemben folyó szakmai munka gyakorlatával összefüggő ismeretek átadásával foglalkoznak. Ide tartozik még az esztétikai-művészi gyakorlathoz kapcsolódó kötelezően látogatandó előadás, illetve szeminárium is. Kiegészítésképpen szerepel még egy egyetemen kívül végzendő gyakorlat vagy pedig a Humboldt Egyetem Career Centerében tartott előadásokon való részvétel, ezek a szakmai gyakorlathoz nyújtanak általános ismereteket. Egy kilencedik modul az említett területek valamelyikében való elmélyülést szolgálja.

Így a BA-képzésben a magiszterképzésre vonatkozó, ez idáig érvényes tanulmányi renddel szemben nagyobb súlyt kap a propedeutika. A két másik berlini intézet terveivel is összhangban két bevezető modulban sikerült megállapodni: az egyik a bevezetés képtudományokba, a másik pedig a bevezetés az építészetbe. Mindkettő egy-egy bevezető kurzusból áll, melyet tutor irányításával végzendő munka egészít ki, továbbá egy előadásból, és mindkét egységet az első két szemeszterben kell elvégeznie a hallgatóknak, mivel egyúttal a tanulmányok folytatásának előfeltételét is jelenti. Nem vitás, hogy egy ilyen struktúra a jelenlegi helyzethez képest korlátozza a hallgatók választási szabadságát, és a tanulmányi tartalmakat is erősebben szabályozza. Mindazonáltal az új struktúra pontosabb tájékozódást is nyújt, mint a magiszterképzés tanulmányi rendjének mostanáig nagyon nyitott szabályozása. A reform következtében az oktatók korábbi szabadsága is korlátozódik, mivel meghatározott tárgykínálatot kell nyújtaniuk a hallgatók tanulmányainak szabályszerű végzése érdekében. Az, hogy a tanulmányi kínálat mennyire érdekes és változatos módon alakítható, illetve hogy milyenné válik, az új feltételek között lényegében attól függ majd, hogy a jövőben milyen személyi feltételekkel lehet számolni, azaz, hogy lesz-e elég oktató.

Továbbra is problémát jelent, hogy a Humboldt Egyetemen a rendkívül szűkös anyagi és személyi források szorításában nemcsak a reform bevezetését kell megoldani, hanem ezen beláthatatlanul nehéz feltételek közepette a fenntartása lesz különösen nehéz. Mert egy biztos: a tanulmányok új rendje tartósan hosszabb távú és költségesebb tervezést kíván meg, mint amilyenhez a folyamat valamennyi résztvevője, a hallgatótól az oktatóig eddig hozzászokott.

A bachelor – élménybeszámoló hallgatói szemszögből

2001 nyári szemeszterében kezdtem meg művészettörténeti tanulmányaimat magiszterhallgatóként a düsseldorfi egyetemen. Amikor a 2001/2002-es téli szemeszterben bevezették a bachelorképzést, elhatároztam, hogy tanulmányaimat ebben az új tanulmányi rendben folytatom. E váltásban döntő szempontot jelentett számomra a nemzetközileg elismert diploma és a nagyobb rugalmasság, amelyet az új többszintű képzéstől reméltem. 2004 áprilisában sikerrel fejeztem be bachelor-tanulmányaimat. Ebben a beszámolóban szeretném közreadni azokat az élményeimet és benyomásaimat, melyeket tanulmányaim során gyűjtöttem.

A kombinált bachelorképzés a düsseldorfi egyetemen egy fő szakra (szemeszterenként heti 48 – egyenként 45 perces – óra), egy kiegészítő szakra (szemeszterenként heti 30 óra) és egy szakokon átívelő kötelezően választható kurzusra (szemeszterenként heti 18) oszlik. A BA-tanulmányokra vonatkozó előírt tanulmányi idő, a bachelor-diplomamunka elkészítését is beleértve, hat szemeszter. Saját tapasztalatom alapján egy nappali tagozatra beiratkozott hallgató (full-time student) számára teljesen reális terv, hogy tanulmányait a szabályszerű tanulmányi idő alatt befejezze. Újdonságot jelentenek a BA-képzésben a tanulmányokat kísérő vizsgák, melyeknek érdemjegyei beleszámítanak a zárójegybe. Ezek a vizsgákon, melyek időben közel esnek azokhoz a tanórákhoz, amelyek a vizsga szempontjából releváns tananyaggal foglalkoznak, ellenőrzik a hallgatók teljesítményét. Ennek egyrészt megvan az az előnye, hogy a tananyagról még akkor kell számot adni, mielőtt az új szemeszter elkezdődne, és új anyagokat kellene elsajátítani, másrészt pedig ezek a tanulmányokat kísérő teljesítményellenőrzések folyamatos tanulásra ösztönöznek. Hiszen BA-hallgatóként az ember mindjárt tanulmányainak megkezdésétől fogva motivált abban, hogy lehetőleg jó jegyeket szerezzen, mivel később az összes, osztályzattal értékelt teljesítmény átlagából és a BA-diplomamunkára kapott érdemjegyből fog összetevődni a BA-zárójegye. És csak jó – de legalább 2,5-ös – záró eredmény esetén van lehetősége az embernek, hogy ezután master-tanulmányokba kezdjen a düsseldorfi egyetemen. Számomra ebből mindig adódott egy nem mindig kellemes, de végeredményben teljességgel jótékonynak mondható nyomás, amely folyamatos munkára készítetett. Ráadásul úgy éreztem, hogy a szorgalmi időszakot kísérő vizsgák kedveznek a tanulmányok gördülékenységének, hiszen az ember a tanulmányai kezdetétől fogva hozzászokik teljesítménye ellenőrzéséhez, amelynek eredménye fontos a zárójegy szempontjából. Ezért aztán tanulmányaim alatt soha nem hatalmasodott el rajtam a vizsgáktól való szorongás, amely szélsőséges esetben torzíthatja az ember teljesítményének megítélését.

Azt azonban figyelembe kellene venni, hogy a tanulmányokat kísérő vizsgák minden résztvevő számára szervezési többletfeladatot jelentenek, mivel minden egyes vizsgát először a vizsgáztatóval kell egyeztetni, majd a vizsgáztatóval történt megbeszélés után be kell jelenteni a tanulmányi hivatalban. A BA-hallgatónak további kötelezettsége, hogy minden egyéb, érdemjeggyel nem értékelt munkáról és a kötelező heti órákról teljesítményét tanúsító igazolást kérjen a mindenkori oktatótól, ez pedig mind az oktatók, mind a hallgatók számára tovább szaporítja a szervezési munkát. Ennek a többletráfordításnak azonban pozitív oldala is van, nevezetesen hozzájárul ahhoz, hogy a hallgató intenzív személyes kapcsolatba kerülhessen az oktatóval.

Minden tanórán, még az előadásokon is kötelező a jelenlét. Azok az előadások, melyeket a hallgató látogat, csak a részvételi igazolás leadása után érvényesíthetők. A ta-

mulmányokat kísérő – referátumok, házi dolgozatok és zárthelyi dolgozatok formájában esedékes – szokásos vizsgákon kívül még számolni kell órákon készített jegyzetek ellenőrzésével, tesztek írásával és rövid szóbeli vizsgákkal, az ezekért kapott osztályzatok azonban nem épülnek bele a záró érdemjegybe. Mindez az esetben egy fölöttébb zsúfolt órendet eredményezett, amelynek csak jó szervezéssel tudtam eleget tenni.

Éppen a szakokon átívelő, kötelezően választható tanegységek nagy arányát tartom a BA-tanulmányok egyik jelentős előnyének. Minthogy az ember a szakokon átívelő, kötelezően választható területeken teljes egészében a saját érdeklődése szerint választhat szemináriumot a bölcsészkar teljes kínálatából, a BA-hallgatónak így módja van betekinteni más tudományterületekbe. Ez a szabadság esetben roppant mértékben növelte a tanulmányaimban lelt örömet, és általában is támogatja a más tanszékek szemináriumának látogatásához fűződő érdeket. Így teremődnek meg interdiszciplináris kapcsolatok más szakirányokkal és egyúttal olyan ismeretekhez jut az ember, amelyek a művészettörténet szempontjából is segítséget jelentenek. Én például az idegen nyelvű szakirodalom feldolgozásában tudtam hasznosítani a romanisztikai intézet nyelvi szemináriumain szerzett ismereteimet. Minthogy ezeket az órákat be lehet számítani a szemeszterenként megszabott heti óraszámába, a hallgató igencsak érdekelt abban, hogy elejétől végéig részt vegyen rajtuk, és még akkor se hagyja abba, amikor a szemeszter vége felé elérkezik a szokásos stresszes időszak.

Azt viszont mindenképpen meg kell említenem, hogy a BA-tanulmányok idején történő egyetemváltás kimondottan problematikusnak látszik, mivel minden egyetem saját bachelorképzést vezetett be. Így a már megszerzett teljesítésigazolások szokásos elismertetési nehézségeit egy új egyetemen további nehézségek tetézik. A bachelorképzés bevezetése eszerint nem könnyítette, hanem épp ellenkezőleg: megnehezítette az egyetemváltást. Ezért érzem nagy hátránynak, hogy nem egységes bachelorképzést vezettek be Németországban.

Tapasztalataim szerint a bachelorképzésben részt vevők között kevesebb a tanulmányait megszakító hallgató. Azok az egyetemi társaim, akik két, esetleg három szemeszter után úgy látták, hogy a művészettörténeti tanulmányok nem teljesen felelnek meg várakozásaiknak, ennek ellenére úgy döntöttek, hogy befejezik tanulmányaikat, ugyanis három szemeszter elvégzése után az ember már nagyjából a felét teljesítette a hat szemeszternyi előírt tanulmányi időnek, vagyis a tanulmányi követelményeknek. Ezeket a teljesítményeket az ember nem szívesen hagyja veszendőbe menni, ráadásul három további szemeszter után megvan a lehetősége arra, hogy megszerezze első, szakmára képesítő főiskolai diplomáját.

A bachelor-diplomát eddig még nem sokan szereztek meg Düsseldorfban, mivel még csak három évvel ezelőtt vezették be a képzést. Így tehát még mérleget sem lehet készíteni abból a szempontból, hogy milyenek a művészettörténész bachelor-diplomával rendelkezők esélyei és lehetőségei a munkaerőpiacon. Azoktól az egyetemi társaimtól, akik BA-tanulmányaikat már befejezték vagy a közeli jövőben fogják befejezni, senki olyanról nem tudok, aki művészettörténész állást készülné megpályázni. Többségük azt tervezi, hogy magasabb szintű szakirányú képzésben tovább tanul, némelyek pedig valamilyen nem művészettörténész foglalkozás mellett döntöttek.

BA-tanulmányaim néhány kezdeti szervezési nehézsége ellenére nagyon örülök, hogy annak idején úgy döntöttem, magiszteri tanulmányaimat a BA-képzésre váltom. A tanszékeknek és az oktatóknak az újonnan bevezetett BA-képzéssel szemben táplált kezdeti kétségei időközben a legmesszebbmenőkig megszűntek. Ehelyett az oktatók úgy

használják ki a tanulmányi reformot, hogy innovatív előadásokat, szemináriumokat integrálnak az új tanmenetekbe. Így például a düsseldorfi egyetem művészettörténeti tanzéke olyan master-szemináriumokat vezetett be, amelyeken gyakorlati tudományos munkát követelnek meg a hallgatóktól. Ilyenek azok a szemináriumok, amelyeknek tárgya egy adott projekt megvalósítása (például az egyetemi campusra tervezett művészeti ösvény kialakítása) és a csoportmunkára épülő ún. team-projektek (például egy jövőben megrendezendő kiállítás előkészítése). Ezek az újszerű tanegységek készítették arra, hogy BA-diplomám megszerzése után masterképzésben folytassam tanulmányaimat.

Dorothea Ley

A művészettörténet és a tanárképzés

A magiszterképzés lépcsőzetes tanulmányi rendre (BA/MA) történő átállítása a német egyetemeken a művészettörténetet is szembesíti azzal a követelménnyel, hogy a BA-képzéshez tartozó tanegységeket szakmaközpontúan alakítsák ki. Mint minden humán- és bölcsészettudományra, a művészettörténetre is érvényes, hogy különleges odafigyelést igényel a diszciplína saját önértelmezése, a szükséges tanulmányi reformok és az ehhez képest formális politikai követelmények közötti egyensúly megteremtése. Az egyetemi művészettörténeti tanulmányok ugyanis aligha lehetnek csereszabatosak a szakképzéssel vagy a szakfőiskolai tanulmányokkal (jelszó: az alkalmazhatóság követelménye). Ebben a tekintetben a művészettörténetet a humán- és bölcsészettudományok egyetemi önértelmezését osztja, nevezetesen, hogy rendeltetése a kutatás, módszertan, elemzés, értelmezés és prezentáció etc. körébe tartozó általános kompetenciák oktatása, nem pedig a határozottan körvonalazott foglalkozásterületekre összpontosító képzés. Ehhez járulnak még a képekkel, továbbá a háromdimenziós műtárgyakkal, az architektúrákkal és terekkel való foglalkozáshoz szükséges specifikus kompetenciák. A művészettörténetnek továbbra is és nyomatékosan utalnia kell arra – és ezt meg is teszi –, hogy az ilyen kompetenciák a tárgytól függetlenül nem megtanulhatók. Tárgyi tudásra és „terepismeretre” is szükség van – és ez utóbbira kétszeres okból is: valójában most olyan szakemberekre lesz igény, akik kiismerik magukat specifikus régiók specifikus korszakainak művészetében. Az efféle „helyi ismeretre” magának a szakmának is szüksége van (jelszó: nyelv- és kultúraismeret), de a globalizációellenes hangulat okán és éppen az európai egyesülési folyamattal összefüggésben egyre fontosabbá váló regionális tradíciók ismerete szempontjából is. Azonkívül aligha túlbecsülhető kompetenciát jelent: tudni egyáltalán, hogy a kutatás és a társadalmi döntési folyamatok számára létezhet egy professzionális szakmaiság és részletes tudásbázis.

A művészettörténet önértelmezéséhez hozzátartozik – ebből indul ki a Német Művészettörténészek Szövetsége (Verband Deutscher Kunsthistoriker) is –, hogy átfogja az egyetem, múzeum és műemlékvédelem klasszikus szakterületét, valamint további más, szakmailag kapcsolódó szakágakat is. A tanulmányi rend újrastrukturálása ebben a kontextusban megint egyszer lehetőséget ad arra, hogy öntudatosan reflektáljon a diszciplínának erre az egységére. Ebben nem holmi sekélyes gyakorlati vonatkozás a lényeg, hanem a módszertani reflexió, a historiográfiai és kultúratudományi valamint a képtudományi diskurzus közötti dialógus az egyik oldalon és a műemléki vonatkozás a másikon. Jelenleg aggodalomra ad okot az az elidegenedés, amely sok helyütt egyrészt az egyetemi kutatás (és a kutatóintézeti kutatás) és az ezen alapuló

oktatás között, másfelől pedig azon intézmények között jelent meg, amelyeknek a műalkotások és kulturális javak megőrzése, kutatása, bemutatása és közvetítése a dolguk. Egymás számára való kölcsönös fontosságukat és egymás iránti kölcsönös felelősségüket sürgősen és nyomatékosan láthatóbbá kellene tenni. Ebből kiindulva aztán a művészettörténetnek a társadalmi cselekvésmezők szempontjából értett jelentősége is meggyőzően megalapozható: szakmacsoportokat átfogó vonatkozása mint a diszciplína tudományos, valamint intézményi cselekvésének szükségszerű, a kutatáson alapuló reflexiója. A diszciplína – úgy tűnik – társadalmi cselekvésmezői kölcsönös intézményi és diskurzív összefüggésének efféle láthatóságára még egy másik okból és egy további szakmacsoport tekintetében is sürgősen rászorul.

Jóllehet a művészettörténeti témák és a tudománypropedeutika egyrészt tárgyát képezik a középszintű oktatásnak, másrészt pedig az egyetemeken, illetve akadémiákon nem kevés művészettörténeti professzúrát kapacitási megfontolásokból a tanárképzés indokol, miközben a tanárképzés – talán mondhatjuk így – a diszciplína önértelmezése szerint nem tekinthető az egyetemi művészettörténeti oktatás feladatának. A BA-diplomáknak éppenséggel azokban a felsőoktatási intézményekben is konvertálhatóaknak kell lenniük, amelyekben most a tanárképzést is lépcsőzetes képzési fázisokra állítják át. A jövőben tehát ezeken a helyeken művészettörténeti, vagy legalábbis annak közvetlen környezetét érintő képzés is lesz az iskolán kívül eső szakmacsoportok számára. E tanulmányok során szükségképpen nagy teret kell hogy kapjanak a tudományos ismeretterjesztéssel foglalkozó tanegységek. Így ezek a kultúráközvetítés minden területe számára inkább lesznek vonzóak, mint a klasszikus művészettörténet.

Az egyetemi, illetve középiskolai tantervek kidolgozása jelenleg a legmesszebbmenőkig a művészetpedagógia illetékességébe tartozik. Ezzel a külön kezeléssel azonban a diszciplína olyan jelentős cselekvésterektől fosztja meg magát, mint amilyen a köztudat elérésének lehetősége. Az egyetemi, szaktudományos tanárképzésben a művészethez kapcsolódó szakokon – ahogy ez más szakokon norma is – a referenciatudománynak kellene irányadónak lennie. Ennek alapján kell meghatározni a tartalmakat, módszereket és kompetenciákat. A diszciplína szempontjából ez azt jelenti, hogy neki magának kell eldöntenie, mi kerüljön majd be a középiskolai szintű oktatási anyagba, hogy a következő nemzedéknek miféle ismereteket közvetít a kultúrahagyományozásról és társadalmi intézményekről, ahelyett, hogy ezt a döntést másoknak engedné át. Még hangsúlyosabban érvényes ez megint csak az alsóbb szintű iskolai curriculumokra, valamint a kultuszminiszteri konferencián kidolgozott keretirányelvekre. A kirajzolódó kép azt mutatja, hogy messzemenően elsikkad például a történelmi műemlékek és a műemlékvédelem intézményének megismertetése, a történelmi műalkotásoknak és a múzeum intézményének mint társadalmi-kulturális térnek a bemutatása. Ez viszont a diszciplínáról valamint a művészetről való társadalmi tudás alól húzza ki a talajt, következésképpen azt az elfogadottságot ássa alá, amely a társadalmi és pénzügyi források mozgósításának alapja. Ráadásul akkor bizonyára már csak azok fogják a művészettörténeti tanulmányokat választani, akik nem a középiskolában értesülhetnek először arról, hogy létezik egyáltalán ilyen tudományzak. Azoknak a művészettörténeti tanszékeknek, melyeknek vonzáskörzetében művelt polgári rétegekkel nem rendelkező városok találhatók, ez ténylegesen fenyegető perspektíva. Ha a művészeti hagyományt és a művészettörténetet a maga tudásanyagával és intézményeivel a társadalmi-kulturális identitás nélkülözhetetlen elemének tartjuk, akkor egy ilyen szcenárió teljességgel elfogadhatatlan.

A tanárképzést mint az egyetemi művészettörténet-oktatás feladatát nem kellene többé már-már periférikusnak tekintett, lehetőség szerint inkább kirekesztendő tevékenységként felfogni. Nyilvánvalóan sok előítéletet kell lebontani. Például nem lehet cél, hogy a művészettörténet válogatott speciális előadásait, szemináriumait kínáljuk fel a tanárképzésnek. Sokkal inkább az lenne fontos – ezt igazolja többek között a „Terhart-tanulmány” (*Perspektiven der Lehrerbildung in Deutschland. Abschlußbericht der von der Kultusministerkonferenz eingesetzten Kommission* [‘A tanárképzés perspektívái Németországban. A Kultuszminiszteri Konferencia által létrehozott bizottság zárójelentése’], A Bizottság megbízásából szerk. Ewald Terhart, Weinheim/Bázel 2000) –, hogy a szaktudomány standardjai alapján képezzék ki a tanárokat. Természetesen a tanárképzésből kiindulva közben egyértelmű követelményként fogalmazódik meg, hogy a tudományos képzést ugyan semmiképpen sem kell alárendni a szakmai területek perspektíváinak, ám ugyanakkor felelősséggel el kell tenni a gyakorlati szakmai követelményeknek. E kérdéssel kapcsolatban minden szaktudományos vita csak profitálhat a tanárképzésről a PISA-tanulmány óta jelenleg újra és még élénkebben folyó eszmecserekből. Egy ilyen reflexió – még ha ténylegesen nem valósul is meg – a tanulmányi rend újraformálása szempontjából egyébként is javára válik a művészettörténetnek.

Éppenséggel a tanárképzés tekintetében is rendkívül fontos, hogy az oktatás keretében ne csak egy – úgyszólván kívülről megtanulandó – tudásanyag közvetítésére kerüljön sor a művészettörténet korszakairól. Ezért sem a *Funkkolleg Kunst*, sem pedig a *Kunsthistorische Arbeitsblätter* – egyébként mindkettő értelmes kísérőanyag – nem alkalmas curriculumnak, jóllehet alkalmanként hallani ilyesmiről. A tantervnek sokkal inkább a megszerzendő kompetenciák kereteit kell megadnia: elvi értelmezéssel kell szolgálnia arról, mi az, hogy tudomány, milyen konszenzusképes módszerek vannak, etc. A „műtárgyak eredetiben való tanulmányozása” a tanulmányok kötelező része kellene hogy legyen. Csak így szavatolható, hogy a képelemzés ne csak silány reprodukciók vagy a digitális hálón megjelenő látvány alapján történjék, vagy hogy a hallgatók a szobrokat, továbbá épületeket se csak kétdimenziós reprodukciókról ismerjék meg. Inkább az volna kívánatos, ha a múzeumlátogatások kötelezően rögzített programok lennének, mint ahogy a tanulmányokhoz nélkülözhetetlenek a kirándulások és az adott városban tett tanulmányi séták is. Reflektálni kell a műemlékgondozás, a műemlékvédelem és a kulturális örökség etc. oktatásának problémáira is. A szemináriumi témák megválasztásakor egyfelől láthatóvá kell tenni a tudomány-szak terjedelmét, másfelől pedig a tudományértelmezés és az imént említett „helyi ismeretek” elmélyítése érdekében szükség van a példászerű, egyúttal azonban szubsztanciális témákra is. A szemináriumi témákat a szak képzési profiljának kell legitimálnia – olyan követelménye ez a tanárképzésnek, amely az egyetemi tanulmányoknak bizonyára általában is nagyobb sikert ígérhet.

Ha komolyan vesszük, hogy a művészettörténet nemcsak tudomány, hanem a kulturális emlékezet hordozója is, akkor közvetlenül érthetővé válik, hogy a történelmi és kortárs művészettel való találkozásnak szintúgy az életkornak megfelelően, valamint művészettörténeti szempontból felelős perspektívában már az általános iskolában meg kell történnie. Különleges ügyességre lesz szükség ahhoz, hogy ezeknek az óraszámukat tekintve oly szűkre szabott tanári szakirányoknak olyan curriculumot dolgozzanak ki, amely szakértelmet – és nem csupán korlátozott szakismereteket – tud átadni. Ebben az összefüggésben számolni kell még a továbbképzések feladatával

is, amely egyre inkább az egyetemekre hárul (jelszó: élethosszig tartó tanulás). A 2004 tavaszán megtartott kultuszminiszteri konferencia által kidolgozott keret-szabályzatban javasolt, a közelebbi múltra – a 19. század utáni és mindenekelőtt a kortárs művészetre – összpontosító szűk keresztmetszettel szemben feltétlenül ragaszkodni kell a művészettörténet történeti tanulmányozásához. Különbözik hogy érvelhetnénk már akár csak a következő 20 évben is az épületek megőrzése érdekében, kinél számíthatunk akkor még meghallgatásra?

Végül törekednünk kell a szakdidaktikai kérdések megbeszélésére. Lehetséges, hogy ez nem lesz könnyű, lévén, hogy a művészetpedagógia igen széles körben átvette a művészeti tanárok szaktudományos képzését is, és a művészettel való foglalkozásnak egy szaktudományosan gyakran már nem megalapozható saját verzióját alakította ki. Ezen a téren azt kell elérni, hogy a művészettörténet legyen az a referenciatudomány, amelynek alapján a művészetdidaktika az oktatási tárgyak reflektált és a képzési céloknak megfelelő választékát kialakítja, továbbá gondoskodik arról, hogy azok módszertanilag megalapozott módon jelenjenek meg az oktatási koncepciókban. A művészettörténetnek még a művészetdidaktika kérdéseivel és megfontolásaival is szembe kell néznie, meg kell vizsgálnia, hogy azokat lényegi és példaszzerű mivoltukban hogyan kell precízen legitimált oktatási tárgyakká tenni. De a művészettörténet valószínűleg profitálhat az ilyen beszélgetésekből. Mindenekelőtt szereplővé válna művelődéspolitikai vitákban. Az a tény viszont, hogy azokban jelenleg teljesen láthatatlan, nem olyan probléma, amely csupán csak a tanárképzéssel függne össze. A szak jövője a tét.

Barbara Welzel

A habilitáció a művészettörténetben. Tíz szempont

1. *A habilitáció kiváltság.* Lehetővé teszi fiatal tudósoknak, hogy kreatív lehetőségeik csúcspontján tudományos érdeklődésüknek megfelelő munkát végezzenek, és egy társadalmi és szakmai értelemben védett tér szabadságában még egyszer vehessenek egy mély lélegzetet és belevehessék magukat egy új, nagy kutatási téma kalandjába, annak minden olyan következményével együtt, amellyel ez tudományos, szakmai és személyes fejlődésükre lehet.

2. *A habilitáció valamikor írásbeli tudományos dolgozat volt.* Mára elképzelhetlenné vált, hogy akár disszertációt, akár habilitációt valaha is könyv formájában publikáljon az ember, mint ahogy a most nyugállományba vonuló professzorok idejében még szokás volt. Időközben a habilitáció szinte már alig számít többnek egy jövőbeli publikáció előkészítésénél. Ami számít, az nem annyira az egyetemi szabályok szerinti értékelés, a fakultás általi befogadás, hanem a stratégiai pozicionálás és a várható visszhang a szakmai nyilvánosságban. Az előjáróktól és egyetemi grémiumoktól való függőség csökkent, a divatos témáktól és módszerektől, beleértve azok konferencia-hálózatát, a piaci mechanizmusoktól, a pénzosztóktól és kiadóktól való függőség nőtt.

3. *A habilitációval szemben támasztott tartalmi követelmények meghatározatlanok.* Különböző kívánalmakról hallani például arról, hogy egy habilitációs írásműnek azt kell bizonyítania, hogy készítője képes módszertani ösztönzésekkel gazdagítani szak-tárgyát. De ez éppoly kevésbé tisztázott, mint az a kérdés, hogy a habilitáció témája

ésszerű megfontolásból olyan kutatási területet érintsen-e, amely lehetőleg távol esik a disszertációétól. Ami nyereség adódik extenzitásban, az mindjárt majdnem mindig az intenzitás kárára megy. A gyakorlat azt mutatja, hogy beleértve a disszertáció témájára vonatkozó hiányos meghatározásokat, tulajdonképpen majdnem minden lehetséges, lényeg, hogy az ember nyújtson be egy bizonyos terjedelmű kéziratot, és fel tudjon mutatni valamilyen szaktudományos részkontextust, amely készen mutatkozik pozitív recepcióra. Ehhez a tetszőlegességhez járul még egy bizonyos önkényesség is, amellyel aztán az illető fakultás a jóindulattól, a körülményektől, netán a protekcióktól függően megad egy korszakspecifikus *venia legendit*.

4. *A habilitáció – pretenció.* Igénybejelentés egy olyan szakmai pályára, amelyet az ember csak habilitáció révén érhet el, amelynek eléréséhez azonban a habilitáció korántsem elegendő. Ha az ember nem professzorként érvényesül, a habilitáció inkább szégyenfolt. Az egyetemen kívül a habilitáció senkit sem érdekel, az semmilyen más szakmai pályára nem minősít. Az utóbbi évtizedekben még a művészettörténet különböző szakterületei közötti átjárás is egyre inkább megszűnt. A habilitáció után múzeumi pályafutásra átváltani – manapság valószínűleg teljességgel lehetetlen, ugyanis időközben a professzorság alatti csaknem minden más álláshelyet leépítettek, vagy éppen most készülnek megszüntetni. Az eredmény és állás nélkül járó habilitálás leg-elegánsabb módja ezért az, ha az ember feltűnés nélkül elsomfordál, és valamilyen más társadalmi szektorban keres magának tetszés szerinti munkát. Legjobb, ha meg sem említi, hogy az egyetemen habilitálni talált.

5. *A habilitáció nem sokatmondó kritérium.* Lépten-nyomon hallani professzoroktól azt a panaszt, hogy időközben túl sok lett a habilitált művészettörténész, azonban a konkrét promóciós eljárás alkalmával minduntalan bebizonyosodik, hogy a számos habilitált pályázó között egyáltalán nem akad alkalmas jelölt. A kiválasztás folyamata, amelyet a habilitáció követelménye határoz meg, egyre gyakrabban mond csődöt. Hogy valaki jó vagy rossz művészettörténész-e, hogy valakiből jó vagy rossz professzor lesz-e, azt a habilitáció (már?) semmiképpen sem szavatolja. Ez egyrészt azzal függ össze, hogy a művészettörténet szakot egyetemi tömegszakká változtatták, de azzal is, hogy a fakultásokon mindenféle problémás esetet átengednek, és minden olyan, kívülről érkező jelöltet is, akit soha senki nem látott, akinek valahol máshol valamilyen nehézsége támadt és akinek a habilitációját minél gyorsabban maguk mögött akarják tudni, abban a reményben, hogy később úgysem fog soha komolyan számításba jönni professzúra dolgában. A tévesen értelmezett szociális lelkiismeret efféle attitűdje, egyik-másik professzor gyávasága, hogy nem mer habilitációt visszautasítani, mivel az ember mégsem akarja megsérteni a kollégát, eltűri a saját békesége kedvéért, ezek azok a tényezők, amelyek miatt egyre nő az alkalmatlan habilitáltak tömege. De a habilitáció rendje egy olyan szabályzat, amely, mint minden szabályzat, csak akkor működik, ha a betűjét és szellemét tiszteletben tartják. Azzal, hogy a szabályzatot az egyetemi karok maguk ássák alá, végül is nem jön létre automatikusan egy új és jobb szabályzat, legfeljebb az történhet, hogy akkor az egyetemek kívülről kapnak új szabályokat, amelyek a legjobb esetben is rossz kompromisszumnak tekinthetők. Így az egyetemek kéz a kézben munkálkodnak „ellenségekkel”, a politikusokkal, amikor vonakodnak megóvni, javítani, vagy észszerrűbb szabályozásokkal helyettesíteni a tudományos utánpótlás támogatására és kiválasztására vonatkozó fennálló szabályozásokat. Az évtizedeken át tartó mulasztások most oda vezettek, hogy az ember cselekvési szabadsága nem nőtt, hanem csökkent.

6. *A habilitáció egy fantom.* Állítólag megszűntették, mégis mindenütt ott kísért. Arról volt szó, hogy 2010-re végleg megszűnik, azonban három szövetségi tartomány panaszt nyújtott be ez ellen a szövetségi alkotmánybírósághoz. Végül az az ítélet született, hogy a szövetségi állam oktatási miniszterasszonya túl messzire ment, tekintettel arra, hogy a szövetségi állam túllépte hatáskörét a tartományok kulturális szuverenitásával szemben (vö. erről Michael Hartmer, *Die Reparaturnovelle. Das Hochschulrahmengesetz nach der Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes zur Juniorprofessur* ('A jobbító törvénymódosítás. A felsőoktatási törvény a juniorprofesszúráról hozott alkotmánybírósági döntés után'), in: *Forschung & Lehre* 2004/12, 666–668.). Hogy a célba vett reform ésszerű-e vagy sem, arról az alkotmánybíróság nem nyilatkozott. Ezzel tökéletes lett a káosz. A reformellenes tartományok nyertek, a miniszterasszony kudarcot vallott, a reform pedig már félúton van. Néhány szövetségi tartomány az ötödik törvénynek a felsőoktatási kerettörvény megváltoztatására vonatkozó rendelkezéseit a tervek szerint beemelte a tartományi felsőoktatási törvénybe, másokat viszont nem. Az alapvető követelmények ez idő szerint a különböző szövetségi tartományokban nem egységesek. Ennek megfelelően az állások kiírásának megszövegezése egyre több záradékot tartalmaz, egyre áttekinthetlenebbé válik. Az embernek az a benyomása, hogy mára minden tartomány, minden egyetem, minden fakultás és minden promóciós bizottság a maga saját értelmezését érvényesíti a hatáskörében esedékes habilitációra vonatkozó promóciós feltételekkel kapcsolatban. A habilitációnak a juniorprofesszúrával történő helyettesítése egyenesen bohózatba illő ötlet. Végeredményben a habilitáció még ott is megmaradt hallgatólagos előfeltételnek, ahol explicit módon már nem követelik meg. Ennek aztán az a következménye, hogy sok juniorprofesszor, akiknek ugyan meg is ígérték, hogy már nem lesz szüksége habilitációra, most mind úgy dönt, hogy mégis nekivág a habilitációnak. Ugyanakkor azonban legalább ennyi esély van arra, hogy közben teljességgel középszerű disszertációval és habilitáció nélkül professzorrá nevezzenek ki embereket. Továbbá előfordulhat az is, hogy egy bizottság történetesen nem tud egy habilitációval nem rendelkező jó jelölt mellett dönteni, hanem egy habilitációval rendelkező rossz jelölt mellett dönt. És éppen így előfordulhat majd, hogy azok a juniorprofesszorok, akik valószínűleg semmilyen más munkát nem végeztek, csak azt, amit addig a tanársegédek, habilitáció nélkül olyan állásokba fognak kerülni, amelyekre egykori tanársegédek még csak nem is pályázhatnak. A házon belüli kinevezések tilalma ésszerű, az új juniorprofesszúra ezt meg fogja szüntetni. Ezért egyes tanszékek a jövőben legalább arra fognak tudni törekedni, hogy legjobb embereiket megtartsák, és hogy ne legyenek kénytelenek kitenni őket az utcára. Ahol azonban magától értetődőnek kellene lennie, hogy ez nyílt verseny feltételei közepette történik, ott a felsőoktatási kerettörvény újraszabályozása nyomatékosan előírja, hogy a szabadabbá váló élethosszig tartó professzori álláshelyre pályázat nélkül, következőképpen konkurencia nélkül az előrelépő juniorprofesszort kell kinevezni. És minthogy a habilitáció állítólag megszűnt, így az utolsó, annak idején habilitációhoz kötött lehetőségeket is gyorsan annullálták. Így aztán a juniorprofesszúra követelményrendszerét úgy szabták meg, hogy azok a saját kutatási munkákban való elhelyülést nem annyira elősegítik, hanem inkább korlátozzák. Így például a DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft) a szövetségi állam miniszterasszonya iránti elhamarkodott engedelmességben megszüntette a habilitációs ösztöndíjakat.

7. *A habilitációval azokat az állásokat a legnehezebb megoldani, amelyek arra van-*

nak szánva. Ha az ember egyetemi oktatói pályafutását tanársegédként kezdi, pozíciójával csak nehezen összeegyeztethető egy esetleges habilitációs dolgozat terve. Az éppen folyamatban levő reform ideológiájával tökéletes ellentétben a humántudományi tanszékeken normális esetben nem az a probléma, hogy a hatalommániás professzorok szolgáskorban tartanak a függő helyzetben levő tanársegédeket, hanem éppen fordítva: az, hogy a tanársegédek túlságosan nagy „elismerésnek” örvendenek a tanszék tartópilléreinek szerepét betöltő professzorok részéről. A tanársegédek munkája és bevetése nélkül az agyonterhelt, ám hiányosan felszerelt tanszékek sokasága ma egyszerűen nem lenne képes tovább működni: így számos tanszéken jórészt a tanársegédek vállalják a diatár gondozása, a digitális képadatbankok létrehozása, a könyvtár irányítása, a vizsgák szervezése és részben lebonyolítása, az új tanmenetek kidolgozása és előkészítése, a vizsgarendek összeállítása, a pénzügyek kézben tartása és még sok minden egyéb. Ezt természetesen sok professzor tudja, ezért aztán nem bánnak szűkmarkúan a dicsérrel és biztatással, de éppenséggel ugyanilyen mértékben igyekeznek felelősséget is áthárítani a tanársegédekre, mintha csak fix állású kollégákról volna szó. Még a jóakarató professzorok is minduntalan hajlamosak elfelejteni, hogy a habilitálók 50 százalékos felszabadításával valójában semmit nem nyertek. Hiszen a folyamatos és koncentrált munka, amely a jó habilitáció feltétele, éppenséggel aligha végezhető úgy, hogy az embernek elméletileg ugyan egy fél nap vagy egy hét saját kutatására fordítható idő áll rendelkezésére, azonban ez a fél nap vagy fél hét valójában továbbra is a tanszék életének mindennapos teendőibe ágyazva zajlik, amelyet pedig ráadásul az eszközökért és a figyelemért folytatott egyre fokozódó küzdelemben szükségképpen számos külön előadással és egyéb tevékenységgel feldúsítva egyre izgalmasabbá, pedagógiaibbá és változatosabbá kell tenni, és amelyért az ember tanársegédként a teljes felelősségben osztozhat. És aztán ott vannak még a jó tanácsok, hogy itt is, ott is illik jelen lennie, ebben és abban a projektben is részt kellene vennie, és nem volna szabad megfélemlenie az évenként esedékes publikációról. Olyan szabályszerű kutatásmentes szemeszter, amikor az ember kivételesen mentesülhetne valamelyest a mindennapi tudományüzem működtetésének kötelmei alól, tanársegédek számára nem létezik. A professzorok mindezzel tisztában vannak, de maguk is tanácsaltanak ebben a helyzetben.

8. *A habilitáció szándéka skizofrén helyzethez vezet.* Azok, akik az ilyen tekintetben számításba jövő, általuk már betöltött álláshelyekre pályázva akarnak habilitálni, teljes körű szakmai tapasztalatra tesznek szert, de az idő leteltével normális esetben nincs habilitációjuk, és utánpótlásként éppen akkor nem jönnek szóba, ha különben a lehető legjobban megállták a helyüket. Akik viszont állás nélkül – esetleg valamilyen ösztöndíjjal – egy művészettörténeti tanszéken akarnak habilitálni, rendelkeznek a habilitációs munkához szükséges idővel és elmélyült kutatásra van módjuk, de semmiféle tapasztalatot nem szereznek abban a szakmai tevékenységben, amelyet a habilitáció után esedékes munkájukban aztán mintegy magától értetődően és exponált helyen kell gyakorolniuk. Ez nemcsak a gyakran emlegetett oktatói tapasztalatra vonatkozik, hanem olyasfajta tevékenységekre is, amelyek legalább annyira hozzátartoznak a szakmához: ilyen például az együttműködés olykor többé, máskor kevésbé kooperatív kollégákkal, a részvétel az állandó hatalmi harcokban a tanszékeken, az állásokért, pénzért és értelmes cselekvésért folyó küzdelem a különböző grémiumokban, a feladatok megosztása, irányítás és szervezés, a munkatársak irányítása, a hallgatókkal való foglalkozás, hatékony fellépés az egymásnak ellentmondó ér-

dekek kezelésében és az előjárók indolenciájával szemben etc. Azok a tanársegédek, akik a tanszékeken elvárt szakmai követelményeknek meg tudnak felelni, azaz megtanulják kezelni őket, elismerésben részesülnek. Ám ez mit sem használ nekik, mivel az egyetlen olyan elismerés, amely szakmai következménnyel jár, az a habilitációval elért kutatási teljesítmény elismerése. Aki tehát nem tanulja meg az első naptól fogva, hogy következetesen saját kutatásának szentelje magát, és a hallgatókkal, kollégákkal, a tanszékkal, az egyetemmel *szemben* kell érvényesülnie, az már rossz úton jár.

9. *A habilitáció teljes bizonytalanságban töltendő életet jelent.* Negyvenéves korig és az után is minden biztos szakmai perspektíva nélkül, mindenfajta tartós társadalombiztosítás nélkül, sőt annak minden reménye nélkül, a választott szakmai utat még siker esetén is megtartani tudni, még hozzá kényszerűségből még állandó készenlétben is, hogy az ember azonnal és bármikor váltani tudjon, és az ország legkülönbözőbb pontjaira vagy bárhová külföldre menjen: ekképpen az egyetemi karrier valami olyasmi, ami megfelelni látszik a dinamikus elitek cinikus fogalmának. A diplomások párkapcsolatai ezért kényszerűségből és egyre gyakrabban gyermektelenek. Bizonyára csak kevés más olyan társadalmi közeg létezik, amelyben megengedhető volna, hogy a viszonylag nagy ráfordítással kinevelt elitutánpótlást aztán jórészt egy szélsőségesen késői időpontban félreállítsák. Akkor, amikor a korábbihoz hasonlóan magas színvonalon rendszerint már túl késő van a szakmaváltáshoz. Ráadásul a kárvallott ilyenkor munkanélküli segílyre sem tarthat igényt, mivel tanársegédként meghatározott időre szóló szerződéssel alkalmazták. A juniorprofesszúránál, ha közalkalmazotti jogviszony szolgál alapjául, hasonlóképpen fog festeni a helyzet. És eddigi tapasztalatok alapján az úgynevezett juniorprofesszorok nem is fiatalabbak. Noha e kategória meghonosításával a pályafutás nagyobb kiszámíthatóságát kívánják lehetővé tenni, ám a juniorprofesszúra is csak szélsőségeket ismer. A juniorprofesszúra intézménye még inkább korlátozza a pályafutás különböző szintekre való lépcsőzetes felosztását, melynek keretében a különböző szintek különböző lehetőségei révén nyílik mód voltaképpen először mélyreható kutatások elkezdésére. A tanszékeken nem sokára már csak professzorok (juniorok vagy szeniorok) lesznek, mivel a maradék nem-professzor tudósokat az alkalmazásra vonatkozó határidőszabályozás kiszorítja az egyetemről, illetve az állások leépítésének elsőként esnek áldozatául. Marad a modulok feletti örvendezés és remélhetőleg egy pár hallgatói segéderő.

10. *Az a kérdés, hogy tudniillik a habilitáció ésszerű-e vagy sem, álkérdés.* Mégiscsak háttérbe szorítja a problémák és rossz irányú fejlődések komplex hálózatára irányuló kérdés fontosságát. Ezért önmagában véve a juniorprofesszúra is csak egy álválasz. Noha helyénvaló módon megpróbálja korrigálni a habilitáció gyenge pontjait, jelenlegi formájában azonban már csak azért is óhatatlanul félre kell siklania, mert az azt körülvevő keretfeltételekben máskülönbén semmit sem változtattak, sőt, ezek még rosszabbak lettek. Az sem megoldás, hogy azok a humán tudományok terén működő kollégák, akik biztosan ülnek a nyeregben, és akik a német egyetemeken a tudományos utánpótlás képzésének égetően szükséges reformjéért évtizedeken keresztül maguk semmit sem tettek, mereven ragaszkodnak a habilitációhoz és zömükben elutasítják a juniorprofesszúrát. Aki a tudásalapú társadalomról beszél és a képzési rendszer válságáról panaszkodik, ugyanakkor azonban a tudás és képzés jövőbeli előállítóit az egyik válságból a másikba hajszolja, annak baj van a szavahihetőségével.

A kultúrpolitikai helyzetről. A Német Művészettörténészek Szövetsége elnökségének állásfoglalása

A Német Művészettörténészek Szövetségének hamarosan leköszönő elnöksége nevében szeretnénk kifejezni örömünket, hogy Sibylle Ehringhaus és Roland Kanz felhívására a Szövetség oly sok tagja fogalmazta meg diszciplínánk státusával összefüggő tapasztalatait és gondjait. Jóllehet az elkészült írások mindenekelőtt azért születtek, hogy a március 16. és 20. között Bonnban tartandó Művészettörténészgyűlésen a „Felsőfokú tanulmányok, szakma, társadalom” szekcióban folyó vita kerekeit előzetesen kijelöljék, ezek azonban véleményünk szerint ezentúl egyszersmind hosszú távon is értékes gyűjteményét alkotják a művészettörténetünk helyzetéről írt állásfoglalásoknak. A ma rendelkezésre álló, biztosnak mondható álláshelyekhez mérten ez idő szerint túlkínálat van olyan képzett művészettörténészekből, akik nem találnak maguknak képzettségük és teljesítményük alapján elvárható, megfelelő állást. A túlkínálat csak nőni fog; a jövőben a habilitáltak, doktoráltak, magiszterek és bachelorok a munkaközvetítő hivatalok várószobáiban fogják találni magukat. Ugyanakkor, legalábbis a közszolgálatban, a fix állású tudományos munkatársak teljesítménye iránt már alig lesz kereslet: a kutatásra és a tudományközvetítésre, ha egyáltalán lesz még ilyen, „outsourced”, azaz házon kívüli megbízásokat fognak adni. Ez mindamellett örömet jelenthetne a szabadúszóknak, mert így juthatnak megbízásokhoz és egy-egy munkára szóló szerződéshez, még ha nyomorúságos fizetségért is, az ebből adódó szűkös társadalombiztosításért, számolva továbbá az igényes munka ethoszának kijáró megbecsülés hiányával.

Lehetséges, hogy egyszerűen nem vettük észre, hogy olyan terméket kínálunk – a képek és kulturális javak különböző természetű megközelítésével kapcsolatos művészettörténeti kompetenciákat –, amely iránt már nem volna kereslet? Szilárdan hitünk örökölt társadalmi megbízatásunkban, melynek értelmében a feladatunk évszázadokon át a kultúrállamainkban felhalmozott művészeti és kulturális kincsek megőrzése, kutatása és közvetítése. A polgári társadalom azon vívmányaira, amelyek a polgári nemzetállamok építményéhez oly nélkülözhetetlenek bizonyultak – ilyen például a múlt kulturális produktumainak kreatív birtokbavétele a múzeumokban és gyűjteményekben, valamint a művészet támogatása és az építészeti műemlékek védelme –, a politikai osztály ez idő szerint nem tart rá igényt. A hatalom legitimációja a kultúra és a művészet támogatásával – elavult modell. A mai politikusok nem tartanak igényt legitimációra – választják őket. És az általános pénzügyi szorultságban végül minden kulturális és művészeti intézményt minden gyakorlati ésszel dacolva üzemgazdasági szempontok szerint szabnak át. Olybá tűnik, mintha a politikai adminisztrációk rövid úton vissza akarnák vonni a kultúra és a művészeti javak megőrzésére kapott társadalmi megbízatásukat. Erre nincsenek feljogosítva! Semmiféle politikai mandátum nem hatalmazza fel őket erre; rövidlátó módon, és népgazdasági szempontból nézve gazdaságtalanul cselekednek, mert kulturális és emberi forrásokat tékoznak el.

A Német Művészettörténészek Szövetségének elnöksége

A MŰVÉSZETTÖRTÉNET HELYZETÉRŐL

A Német Művészettörténészek Szövetségének memoranduma a Bonni Egyetemen 2005. március 16–20. között rendezett Német művészettörténész gyűlés alkalmából

A Szövetség közgyűlése által elfogadott memorandum megjelent: *Kunstchronik* Jahrgang 58, Heft 9/10, September/Oktober 2005. Ebből az alábbiakban bő kivonatot közlünk – elhagyva az itt közölt vitaanyagban azonos formában és következtetésekkel tárgyalt problémákat, valamint a németországi törvényi és közigazgatási körülményekre tekintettel javasolt intézkedéseket.

A művészettörténet helyzetéhez

Lehetséges, hogy az az idő, amikor azt mondták, hogy a művészettörténet előkelőbb lányoknak való szak, végül mégiscsak jobb volt a mainál? Az előkelőbb lányok illetve „a burzsoázia csemetéi”, ahogyan művelődési miniszter asszonyunk egykor fogalmazott, időközben léggé vált – vagy ismernek egyet is? A gúnyolódásban feltűnő ellenérzés diszciplínánk ellen – és következésképpen ellenünk – vidámabban megvan, mint valaha, mégpedig anélkül, hogy meglenne benne a csodálat egykor még kicsengő alaphangja.

Mi történt? Csak a mi részünket éljük át a kultúra- és szellemtudományoknak abban az általános árfolyamvesztésében, amely mindazokat a diszciplínákat elérte, amelyek nem közvetlenül számszerűsíthető gazdasági hasznot hajtanak, s ezért nem sokat érnek országunk politikai tényezőinek szemében? Vagy megnevezhető valami specifikus, csak a művészettörténetre jellemző dolog, amivel indokolható lenne kultúrpolitikai marginalizálódása? Biztos, hogy a művészettörténet mint szak változatlan népszerűségnek örvend. A mai egyetemisták számára a művészettörténet hozzáférhető szak, amelyet nem tesz hozzáférhetetlenné a tudósok elitárius magatartása. Ezen intenzíven dolgozott a ma hivatalban és tisztségben lévő művészettörténészek generáció, és még azon is, hogy a diszciplína analitikus-kritikus, a társadalom számára érvelő, a megbízók uralmi és érvényesülési igényeit és a képek és épületek hatásának módjait átvilágító tudománnyá váljék. A sikernek őket kellene igazolnia.

De nem így van. Bármily gyakran ismétljük is el, hogy a művészettörténet, amely maga a képtudomány, az egyetlen, amelynek készen van az analitikus eszközkészlete ahhoz, hogy bánni tudjon a jelenlegi képözönnel – a múzeumi munkahelyeket mégis megszüntetik. Akármennyire ragaszkodunk ahhoz, hogy a művészettörténészek azt tanulták, hogy a dolgok történeti és művészi megformáltságát felismerjék és magyarázzák, és a kulturális örökség kifejezetten erre kiképzett őrzői – a műemléki hivatalok munkahelyeivel mégis takarékoskodnak. Az adminisztráció mindenhol jelenlévő magasabb szervek a feldolgozás mélységének csökkentését javasolják, és ha a helyzet komoly, nem ismernek különbséget okos és ostoba műemlékfelfogás között.

Mindez most már azt jelenti, hogy a mi képesítéseinkre tényleg nem lesz már szükség, s hogy hagyományokban gazdag szellemtudományi szakunknak, a művészettörténetnek már nincs mit kínálnia vagy adnia a 21. századi társadalom számára?

Egyáltalán nem! Alighanem sohasem volt szükségesebb a művészettörténet mint

a kritikai képelemzés sokoldalú tudományára, és mint a kulturális örökség őrzőjére és kompetens közvetítőjére, mint éppen ma. A jövőben ki fogja megtanítani a gyerekeket arra, hogyan nézzük a képeket, és hogyan tanuljunk azokból, ha nem a művészettörténet? Ki tud még ma is olyan tárgyakat, mint a középkor szobrászata vagy az iparművészet megalapozottan kikutatni, s ezeket kiállítások és publikációk útján az érdeklődő nyilvánosságnak feltárni? Minderre csak a művészettörténet képes. Társadalmi relevanciája valójában nem kisebb, hanem nagyobb lett, feladatköre pedig szélesebb, mint valaha. Ezért teljesen egyetértünk Christina Weiss asszonnyal, a kulturális államminiszterrel, aki nemrég a kultúrát „állami célként” határozta meg, s ezt az alaptörvényben szeretné rögzítve látni, mert szerinte ez „társadalmunk életfontosságú alapja” (Süddeutsche Zeitung, 2004. szeptember 28.).

Szabadfoglalkozású művészettörténészek

A szabadfoglalkozásúként dolgozó művészettörténészek száma egyre nő. [...]

A nyilvánosság azonban nem vesz tudomást szakmai helyzetünkről és szabadfoglalkozású munkánk sajátosságáról. Általában ez vonatkozik a munkaközvetítő hatóságokra is. Így a művészettörténész foglalkozást a munkaközvetítő hivatal ügyintézői többnyire egy fazékba töltik a kultúrmenedzserekkel, kultúratudósokkal és építészekkel, s a „műpiaci foglalkozások” tökéletesen félrevezető csoportmegjelölése alatt foglalják össze, s mindezt annak ellenére, hogy van a foglalkozásokkal foglalkozó lapok sorában egy külön, jól szerkesztett brosúra a művészettörténet hivatásáról is. Azaz-hogy: volt, mert sajtóértesülés szerint a Szövetségi Munkahivatal 2004. július 1-jével beszüntette a foglalkozásokkal foglalkozó lapokat. Az „arbeitsagentur.de” honlapon ez idő szerint a „művészettörténet” kereső kritérium alatt csak a műpiaci foglalkozásokra való utalást lehet találni.

A művészettörténészek hivatásával kapcsolatos általános tudatlansággal együtt jár, hogy teljesítményeik honorálására rendszerint túlságosan alacsony. A társadalmi elismerésen kívül ezért a művészettörténész munkateljesítményéhez mért fizetést kell sürgősen megkövetelni. Ebben az összefüggésben mindenekelőtt a közületi megbízókat kell említeni. Miközben maguk is egyre nagyobb pénzügyi nyomás alatt állnak, a munkát kereső, magiszterként végzett, promoteált vagy olykor éppen habilitált művészettörténészeknek egyre gyakrabban ingyenes, társadalmi vagy kifejezetten nyomorúságosan honorált munkát kínálnak.

Ha ezt továbbra is eltűrjük, nemcsak a szabadfoglalkozásúaknak árt, hanem valamennyiünknek.

Az egyetemek

Egzisztenciális problémák terhelik a szak jelenlegi helyzetét az egyetemeken és főiskolákon is. Magiszteri tantervként felépítve, egy másik főszakkal vagy két mellékszakkal összekapcsolva, a művészettörténetet a legtöbb akadémiai képzőhelyen még mindig mint önálló, interdiszciplináris kooperációra szánt szellemtudományt tanítják, a szabadon választott tanulmányi kínálat nagyon széles spektrumával és szigorúan a szaktudományos standardok szerint orientált képzési céllal. E tanulmányi ki-

nálatok sokfélesége, összekapcsolva a gyakorlatokkal és a tudományosan teljes értékű magiszteri záródolgozattal képessé teszi a végző hallgatót arra, hogy tanulmányai után beledolgozza magát a művészettörténet legkülönbözőbb foglalkozási területeibe éppúgy, mint szomszédos területekbe.

A művészettörténeti magiszteri tanterv megszűnésével és ennek egymást követő, hozzávetőlegesen definiált művészettörténeti „alapkompenciával” rendelkező, bachelor-magiszter-tantervvel való helyettesítése után ennek a hivatás-elképzelésnek már nem lehet megfelelni. A három évre felépített, a modul-rendszerrel formalizált és egy „alapképzésnek” már aligha megfelelő bachelor-tanulmányok szakmaspecifikus igényeikben oly alacsony szintre vannak leszállítva, hogy a BA mint első, a hivatásra képesítő lezárás a művészettörténeti gyakorlat oldaláról abszolúte elfogadhatatlan lesz. Ezt világosan igazolják az időközben a múzeumi területről, a műemlékvédelemből és más releváns munkaterületekről megnyilatkozó kollégák által tett állásfoglalások. Az pedig kétséges, hogy a bakkalaureátushoz csatlakozó, két évre tervezett magiszteri tanterv az egykori magiszteri tantervhez hasonló szaktudományos szinten fog-e mozogni. A művészettörténeti tanórák száma csökkenni fog, s a szokásos magiszteri dolgozatot kevésbé idő- és kutatásigényes záró dolgozat fogja helyettesíteni. Egész melleslegesen ezáltal a hallgatói kutatási potenciál jelenetős része is el fog tűnni.

Eddig a szakmai súlypontok meghatározása az akadémiai képzésben korlátozás nélkül az oktatók dolga volt. Ezt a mindenféle felsőoktatási politikából már régóta fogalmi értelemben kihagyott „tanszabadságot” immár nem kell rendeletileg eltörölni, mert az új tanrendek tárgyi és tartalmi szabályozási kényszerei révén valamint az egyetemi tanintézetek időközben krónikusnak bizonyuló finánciális és személyi alul-ellátása miatt szelíd fulladásos halált fog szenvedni. Már csak az marad hátra, mi az, ami minden körülmények között megtehető, mert várható, hogy a fakultások és intézetek tekintettel reális személyi állományukra, végül mégis ki fogják alakítani a maguk „saját” modelljeit egymástól tartalmilag tetemesen különböző teljesítmények megkövetelésével és kvantifikálható teljesítményszámításokkal. Ha mindez a viszonyok nyomása alatt fog megtörténni, azokat a hagyományos, liberális tanulmányi feltételeket is megszüntetik, amelyek a hallgatóknak még egy viszonylag kevésbé komplikált helyváltoztatást lehetővé tettek. Ekként hallgatóknak a tanulmányi reformok tulajdonképpen nyereségeként kikiáltott mobilitását valójában nem elérni fogják, hanem gúzsba kötni.

Az egymást követő BA- és MA-tanulmányok bevezetését a politika vitte keresztül, és már nem fordítható vissza. Nemcsak a tanulmányok lezárásának nemzetközi kompatibilitása és középtávon a német felsőoktatás összképének átfogó átalakítása a célja, hanem – az anglo-amerikai mintakép rövidlátó félreismerésével – további drasztikus megtakarítások kísérletével is össze van kapcsolva. Valójában azonban az új rendszer, ha egyáltalán működni fog, erősen részletezett tervezése és hibrid teljesítménykontrolljai miatt lényegesen nagyobb eszköz- és tanszemélyzet-ráfordítást igényel majd, mint az eddigi. Ehhez kell jól felszerelt könyvtárakon és modern média-technikai felszerelésen kívül mindenekelőtt egy szélesebb akadémiai közép-építmény, valamint egy szilárd finanszírozási keret tutorátusok berendezésére, a tantervi kirándulások folyamatos megvalósítására, s nem utolsósorban arra, hogy biztosítsák a művészettörténeti gyakorlatból származó kollégák számára az oktatói megbízásokat. Ha az aggasztó létszámleépítést folytatják és – amint ez egyre világosabban kirajzolódik – a megüresedő felsőoktatási munkahelyek pénzügyileg biztosított betöltése

a piros ceruza áldozata lesz, a kvalifikált akadémiai képzés standardjai kerülnek vesztélybe.

Egyetemi diszciplínaként a művészettörténet nem magányos sziget és már régóta nem is „orchideaszak”. Sokrétű együttműködés köti össze a szomszédos szakokkal, és helyét ezen kívül sem egyedül, hanem csakis a szellem- és társadalomtudományokkal együttesen tudja elfoglalni. Ezért az erőket össze kell fogni, hogy határozottabban artikuláljuk e szakoknak a közös érdekeit, s ezeknek a felsőoktatási politikában is fokozottabb figyelmet szerezzünk. Mert nem csak e szakok érdekeiről van szó, hanem valamennyiünk kulturális alapjáról.

A művészettörténeti emlékvédelem

A műemlékvédelem perspektíváit még inkább politikai keretfeltételek szabják meg, mint más művészettörténeti foglalkozási területeken. Az aktuális helyzetet az jellemzi, hogy drámaian kiéleződött egy több mint tíz éve tartó hanyatlási folyamat, amit takarékoság és állásleépítés okoz. Különösen aggályosan jelentkezik ez a tartományi szakhatóságoknál, a tartományi műemléki hivatalokban. [...]

Mivel a műemléki hatóságok mint a közigazgatás részei az állások megszüntetése esetén legalább „fenségi” feladataikat, vagyis a műemlékvédelmi törvények végrehajtását meg kell hogy tartsák, gyakran először a tudományos feladatokat sorolják hátra, ha éppen nem adják fel őket egészen. A topográfiai munka, amely emberemlékezet óta döntő szerepet játszik a műemlékvédelem alap kutatásában, ezért majdnem egészen áll. Annak, hogy a hivatalokra rákényszerítették a megüresedett helyeknek fiatal, jól képzett munkatársakkal való betöltéséről való lemondást, az a középtávú eredménye, hogy a hivatalok „kivéreztek” és a személyzet előregedett. [...]

A hivatalok vezetői szintjét gyakran szorosabban a minisztériumok politikai szintjéhez kötik. Ennek az a következménye, hogy a vezetői funkciók betöltésekor láthatóan már nem keresnek specifikus műemlékvédelmi vagy éppen művészettörténeti kompetenciát – a közkeletű értékelésben és a politikai döntéshozók előtt nem ritkán a régészeti műemlékvédelem megelőzte az építészeti és művészeti emlékvédelmet.

Végül a műemlékvédelmi és a szakhivatalok teljesen függenek a mindenkori törvényhozási helyzettől. Nagy aggodalommal kell megállapítani, hogy sokfelé, különösen az úgynevezett „új szövetségi államokban”, amelyeknek az 1990 utáni években jó műemlékvédelmi törvényei voltak, bővítéseket és törvénymódosításokat tárgyalnak, amelyek a gazdaságossági megfontolások abszolút elsőbbsége jegyében (a beruházást megkönnyítő törvények) gyengítik és aláássák a műemlékvédelem jogi alapjait. A törvénymódosítások esetében az fenyeget, hogy megszűnnek az egyetértési szabályok. A műemléki jogban bekövetkező korlátozások, együtt a szakszervek személyi és pénzügyi meggyengülésével, kivédhetetlenül drámai módon növekvő műemlékvesztésekhez fognak vezetni.

Mint felelősen gondolkodó művészettörténészek ezt sem tudjuk elfogadni, hiszen a kár nemcsak minket ér, hanem az egész társadalmat.

A múzeumok és művészeti gyűjtemények

Kulturális örökségünk nagy része a német művészeti múzeumokban áll a nyilvánosság rendelkezésére. A gyűjteményi tárgyak, műalkotások és tárgyi emlékek a kulturális emlékezet tárolói és az identitás-konstrukciókat valamint a kulturális hovatartozásokat érintő kollektív megértés médiumai. Jelentős anyagi értéküket is messze meghaladja állandóan növekvő eszmei értékük. Országunkban a politika és az adminisztráció minden szervének elsőrangú kötelessége, hogy megvalósítsa ennek a nyilvános kulturális vagyonnak a védelmét és hasznosítását.

A múzeumokban és gyűjteményekben működő művészettörténészek ennek a kötelességnek végrehajtásáért vannak. Minden idők óta, nagyon változatos szakmai kompetenciával ők látják el azt a közérdekű feladatot, hogy őrizzék és értelmezzék a kulturális örökséget. A növekvő gazdasági nehézségek kihívását évek óta hivatásuk innovatív gyakorlásával fogadják, amennyiben a magas szakmai színvonalú művészettörténeti alaptudás közvetítését nagyon is kombinálják a gazdaságosan orientált cselekvéssel és a piaci tudatossággal. Semmiképpen sem illik rájuk az a politikában és az igazgatásban még mindig eleven kép, amely előkelően működő, a világtól idegen, széplelkű, elefántcsonttoronyban lakozó tudósokról szól.

Viszont a művészettörténészek szakmai kompetenciáját az ő saját munkaterületükön a politika és az igazgatás nagyon ritkán ismeri el és használja. Ezzel párhuzamosan a nyilvános és intézményes támogatók mind inkább visszahúzódnak a felelősség elől. Ahelyett, hogy a megnövekedett múzeumi állagokat és az ezekben szükséges munkát figyelembe vennék és értékelnék, a nyilvános támogatás egyre inkább projekt- és esemény-jellegű kulturális aktivitásokra összpontosul, amelyek gyakran elszakadnak a múzeumi hátországtól. Eközben olyan projektekre kerül a hangsúly, amelyeket különösen gazdaságosságuk és várható közönségsikerük szempontjából értékelnek.

Emellett a bővült gyűjteményekben felhalmozódott múzeumi vagyon megőrzésére és közvetítésére már csak kevés energiát, figyelmet és eszközt fordítanak. Ugyanez vonatkozik a múzeumépületek fenntartására. A közületi tulajdonosok e mögött felismerhető kultúra-értelmezését egyrészt egyre szigorúbban a rentabilitás elgondolása határozza meg, másrészt a meglévő potenciált teljesen gazdaságtalan módon fecse-relik el! A művészettörténeti munka értelmetlen, a viszonyok szűkösségéből következő redukciójának következményei a német múzeumok számára súlyosak, és lehet, hogy visszafordíthatatlanok.

Különösen veszélyben van

- *a megőrzés alapfeladata*, vagyis a gyűjtemények anyagi megtartása, állaguknak tudományos dokumentációja és katalógizálása, beleértve minden konzervátori munka tervezését, felügyeletét és szakszerű véghezvitelét;
- *a kutatás alapfeladata*, vagyis az állagon végzett tudományos munka, állandó tapasztalatcserében a műemlékvédelmi, egyetemi és más múzeumi, valamint „szabadúszó” kollégákkal – vagyis olyan munka, amely meghaladja a gyűjteményi tárgyak csupán regisztrálását és védelmét és a meglévő múzeumi kincsek későbbi közvetítésének alapját alkotja, továbbá

- a *közvetítés alapfeladata*, vagyis a múzeumi vagyoni állandó kiállításának koncepciója és állandó továbbfejlesztése és ennek az igényekhez igazodó és a rétegeknek megfelelő közvetítése, továbbá külön kiállítások koncepciója, lehetőség szerint kapcsolatban az állandó gyűjteménnyel.

Anyagiilag és intézményesen mind több múzeumot veszélyeztet az épület elégtelen fenntartása és az a tendencia, hogy eladják házaikat, hogy azután ezeket az intézmények számára ismét bérbe adják.

A lecsökkent személyzeti források további terhei keletkeznek a strukturális reformnak alárendelt személyzet-takarékosságból és abból, hogy a munkaerőt a művészettörténész szakszemélyzet rovására átrendezik az igazgatás, a marketing és a menedzsment feladataira – ami gyakran külső gazdasági vállalkozások által végzett, aránytalanul nagy költségű kiértékelések eredménye.

Az efféle terheket még növeli a művészettörténész szakszemélyzet bevetése harmadik forrásból származó eszközök megszerzésére – a múzeumi munka elhanyagolásával. Ezek a tudományos munka úgynevezett „outsourcing”-jából következnek, mind a múzeumi állagot illetően, mind a kiállítási projektek tekintetében, amelyek egyre inkább csak harmadik forrásból finanszírozott szerződések alapján realizálhatók. Az eredmény: a tervezés biztonságának és a munka folyamatosságának mindinkább elhatalmasodó elvesztése. Mindez abból a kényszerből születik, hogy kiszolgáltatott a pénzáradék és egy olyan nyilvánosság várakozásait, amelyek a gyors ütemben váltakozó különkiállításokat úgy tekintik, mint normális múzeumi tevékenységet. Keletkeznek a vándorkiállítási tevékenységben való, ebből eredő, sok munkát és költséget igénylő részvételből, amely sok tekintetben már régen függetlenné vált a múzeumi háttértől és az intézménynek csak ritkán használ tartósan. Végül ezek a terhek abból is erednek, hogy elmaradtak vagy elégtelenül vannak fizetve a német művészeti múzeumokban a gyakornoki állások, s ennek következtében a szaktól még inkább megvonják a speciális képzés és a specifikus képzettségű személyzet rekrutálásának alapját.

Mi a teendő?

A helyzet komoly, és komolyan is kell venni. Mint a Német Művészettörténészek Szövetségének elnöksége ezért itt és most, felszólítjuk országunkban a parlamenteket, kormányokat és hatóságokat, hogy

- a művészettörténet és más szellem- és társadalomtudományi szakok szakmai specifikumait és ezzel egyetemi oktatási és kutatási tevékenységét ne vessék alá értelmetlen szabályozási kényszereknek, és az egyetemek személyi, valamint pénzügyi ellátását inkább emeljék, ahelyett, hogy a létminimum határáig redukálnák;
- ismerjék el azt a tényt, hogy az alaposan képzett és állandó alkalmazású művészettörténészek nem helyettesíthetők az egész kulturális üzemben és különösen múzeumokban ésszerűtlen és végső soron költséges kompetenciátárhítás útján időszakos munkavállalókkal, tiszteletbeli munkatársakkal, marketing-specialistákkal vagy eseményszervezőkkel;

- biztosítsák tartósan és hosszú időre a műemlékvédelmet mint társadalmi és politikai feladatot, azaz, őrizték meg a tartományi műemléki hivatalokat és ezek független tudományos irányulását, mert csak a kompetencia összefogása a szakszervekben képes garantálni a németországi műemlékvédelem elismerten magas minőségét;
- cselekedjenek a művészettörténészek a kulturális örökség megőrzését és társadalmi hasznosítását illető szakmai kompetenciájának erősebb elismerése érdekében;
- teremtsenek bérjogi biztonságot és több munkalehetőséget, továbbá ismerjék el a szabadfoglalkozású művészettörténészek munkájának tudományos és társadalmi értékét;
- végül, az állat- és természetvédelmen kívül a kulturális javak megőrzését és a kulturális munkát mint egyenrangú, közösségileg támogatott kötelező feladatot vegyék fel a Német Szövetségi Köztársaság alaptörvényébe.